

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
Факультет міжнародного туризму та економіки
Кафедра туристичного, готельного та ресторанного бізнесу

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної (дипломної) роботи
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ

Виконав: студент 4 курсу, групи МТЕ-119

Спеціальність: 242 Туризм

Освітня програма: Туризмознавство

СЕРЬОГІН Олег Сергійович

Керівник: д.е.н., професор ШЕЛЕМЕТЬЄВА Т.В.

Рецензент: к.е.н., доцент ПОПОВА В.Д.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**Національний університет «Запорізька політехніка»**Інститут, факультет Міжнародного туризму та економікиКафедра Туристичного, готельного та ресторанного бізнесуСтупінь вищої освіти Перший (бакалаврський) рівеньОсвітньо-кваліфікаційний рівень бакалаврСпеціальність 242 Туризм
(шифр і назва)Освітня програма (спеціалізація) Туризмознавство
(назва освітньої програми (спеціалізації))**ЗАТВЕРДЖУЮ****Завідувач кафедри ТГРБ**Валентина ЗАЙЦЕВА

«___» _____ 2023 року

З А В Д А Н Н Я**НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ (ДИПЛОМНУ) РОБОТУ СТУДЕНТА****СЕРЬОГІН Олег Сергійович**

- Тема роботи (проекту) СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ,
керівник роботи (проекту) ШЕЛЕМЕТЬЄВА Т.В., д.е.н., професор,
затвердженні наказом вищого навчального закладу від 09 грудня 2022 року № 426/1
- Строк подання студентом роботи (проекту) 23.05.2023 р.
- Вихідні дані до роботи (проекту) в роботі використанні навчальні посібники, підручники, статті наукових видань, Інтернет-джерела, матеріали міжнародних науково-практичних конференцій, монографії, статистичні дані Державної служби статистики України, матеріали Державного агентства розвитку туризму України, Національної туристичної організації України
- Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
1) Теоретичні основи розвитку туризму. 2) Дослідження сучасного стану розвитку внутрішнього туризму в Україні. 3) Перспективи розвитку внутрішнього туризму в Україні.
- Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
Графічний матеріал кваліфікаційної (дипломної) роботи складає: 13 таблиць, 5 рисунків

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	ШЕЛЕМЕТЬЄВА Т.В., професор каф. ТГРБ	31.01.2023	31.03.2023
2	ШЕЛЕМЕТЬЄВА Т.В., професор каф. ТГРБ	31.01.2023	14.04.2023
3	ШЕЛЕМЕТЬЄВА Т.В., професор каф. ТГРБ	31.01.2023	28.04.2023
Нормо контроль	ГУРОВА Д.Д., доцент каф. ТГРБ	31.01.2023	10.05.2023

7. Дата видачі завдання 31 січня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	31.01.2023	виконано
2	Вивчення літературних джерел	01.02-15.02.2023	виконано
3	Збір матеріалу на кваліфікаційну роботу	16.02-28.02.2023	виконано
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	01.03-15.03.2023	виконано
5	Виконання першого розділу	31.03.2023	виконано
6	Виконання другого розділу	14.04.2023	виконано
7	Виконання третього розділу	28.04.2023	виконано
8	Формування висновків та рекомендацій	03.05.2023	виконано
9	Оформлення кваліфікаційної роботи	10.05.2023	виконано
10	Перевірка роботи на плагіат	12.05.2023	виконано
11	Перевірка роботи керівником	15.05.2023	виконано
12	Одержання відгуку та рецензії	16.05.2023	виконано
13	Попередній захист кваліфікаційної роботи	17.05.-19.05.2023	виконано
14	Подання роботи на кафедру	23.05.2023	виконано
15	Захист кваліфікаційної роботи	30.05.-02.07.2023	виконано

Студент

(підпис)

Олег СЕРЬОГІН

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи (проекту)

(підпис)

Тетяна ШЕЛЕМЕТЬЄВА

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Метою кваліфікаційної (дипломної) роботи є дослідження сучасного стану, проблем та факторів впливу на розвиток внутрішнього туризму в Україні та його перспектив. Виходячи з поставленої мети, доцільно виконати такі **завдання**: охарактеризувати теоретичні основи розвитку туризму; проаналізувати сучасний стан та проблеми розвитку внутрішнього туризму в Україні; дослідити перспективи розвитку внутрішнього туризму в Україні.

Об'єктом дослідження є туризм в Україні як один з головних чинників забезпечення стрімкого зростання рівня економіки країни.

Предметом дослідження є аналіз сучасного стану та перспективи розвитку внутрішнього туризму.

Методи дослідження: логічного узагальнення; узагальнення й систематизації; аналізу та синтезу; схематичного й графічного зображення; статистичного аналізу та розрахунку, SWOT-аналіз.

Інформаційну базу дослідження становлять навчальні посібники, підручники, статті наукових видань, Інтернет-джерела, матеріали міжнародних науково-практичних конференцій, монографії, статистичні дані Державної служби статистики України, матеріали Державного агентства розвитку туризму України, Національної туристичної організації України, власні дослідження автора.

Практичне значення результатів полягає в тому, що запропоновані пропозиції дозволять активно розвивати внутрішній туризм в Україні, сприяти формуванню туристичного бренду країни, позиціонувати її як туристичну дестинацію на світовому ринку, залучати потенційних туристів до міст та регіонів, додаткове отримання коштів до місцевих бюджетів від туристичного збору. Також матеріали кваліфікаційної роботи можна використовувати при викладанні дисциплін «Економіка туризму» та «Туроперейтинг».

Апробація результатів кваліфікаційної (дипломної) роботи. Основні

результати дослідження доповідалися й обговорювалися на Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Інноваційні технології при підготовці фахівців транспортної галузі» (м. Біла Церква, 2021 р.) за результатами яких опубліковано тези доповідей.

Структура. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань (47 найменувань), двох додатків.

Обсяг. Загальний обсяг роботи становить 76 сторінок комп'ютерного тексту (3,2 авт. арк.), основний зміст роботи викладено на 66 сторінках (2,97 авт. арк.).

Графічний матеріал. Робота містить 13 таблиць, 5 рисунків.

АНОТАЦІЯ

Серьогін О. Сучасний стан та перспективи розвитку внутрішнього туризму. – Кваліфікаційна (дипломна) робота.

У роботі охарактеризовано теоретичні основи розвитку туризму; проаналізовано сучасний стан та фактори впливу на внутрішній туризм в Україні; досліджено перспективи внутрішнього туризму в Україні. Цінність результатів дослідження полягає у тому, що внутрішній туризм сприяє формуванню туристичного бренду України, дозволить позиціонувати країну як туристичну дестинацію на туристичному ринку у всьому світі, залучати потенційних туристів, додаткове отримання коштів до місцевих бюджетів від туристичного збору.

Ключові слова: туризм, внутрішній туризм, фактори впливу, сучасний стан, перспективи розвитку, аналіз.

ANNOTATION

Serohin O. The Current State and Outlook for the Development of Domestic Tourism. – Qualifying work.

The work describes the theoretical foundations of tourism development; the current state and factors affecting domestic tourism in Ukraine are analyzed; the prospects of domestic tourism in Ukraine were investigated. The value of the research results lies in the fact that domestic tourism contributes to the formation of the tourism brand of Ukraine, will allow the country to be positioned as a tourist destination on the tourist market around the world, attract potential tourists, and receive additional funds for local budgets from the tourist tax.

Key words: tourism, domestic tourism, influencing factors, current state, development prospects, analysis.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

АІЕСТ – Міжнародна асоціація наукових експертів з туризму

ВНП – Валовий національний продукт

ВВП – Валовий внутрішній продукт

га – гектар

грн. – гривня

Держкомстат – Державна служба статистики

Держагентство – Державне агентство

див. – дивись

ЗМІ – засоби масової інформації

ін. – інший

м. – метрів

млн. – мільйон

НТОУ – Національна туристична організація України

од. – одиниць

р., рр. – рік, роки

рис – рисунок

с. – сторінка

ст. – стаття

ст. – століття

тис. – тисяча

ТІЦ – Туристичний інформаційний центр

SWOT – strength, weaknesses, opportunities, threats

UNWTO – World Tourism Organization (Всесвітня туристська організація)

% – відсоток

°C – градус за Цельсієм

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ	12
1.1. Сутність та поняття розвитку туризму	12
1.2. Характеристика видів туризму в Україні	19
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	25
2.1. Характеристика природних та історико-культурних ресурсів України для розвитку внутрішнього туризму	25
2.2. Аналіз розвитку внутрішнього туризму в Україні до та під час воєнного стану	35
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	50
3.1. Напрямки розвитку внутрішнього туризму України в сучасних умовах	50
3.2. Розробка нового туру до Карпат	57
ВИСНОВКИ	64
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	67
ДОДАТКИ	72
Додаток А	73
Додаток Б	74

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність дослідження полягає у тому, що внутрішній туризм сприяє формуванню туристичного бренду України, дозволить позиціонувати країну як туристичну дестинацію на туристичному ринку у всьому світі, залучати потенційних туристів, додаткове отримання коштів до місцевих бюджетів від туристичного збору.

Вагомий внесок у теоретичні та практичні аспекти, дослідження питань оцінювання, виявлення тенденцій та перспектив розвитку внутрішнього туризму в Україні зроблено великою кількістю вітчизняних науковців: Д. Басюк, В. Герасименко, Г. Горіна, В. Зайцева, Т. Жданова, М. Жукова, М. Кабушкін, В. Квартальнов, В. Кифяк, Н. Корж, О. Любіцева, М. Мальська, Н. Моїсєєва, Т. Сокол, О. Трохимець, В. Худо, В. Цибух, Т. Шелеметьєва, І. Школа та ін. Так, Шелеметьєва Т. у дослідженні [1] проаналізувала широкі можливості, переваги розвитку внутрішнього туризму в Україні та його вплив на національну економіку. Шелеметьєва Т. та Трохимець О. зазначили роль подієвого туризму як важливого елементу в розвитку внутрішнього туризму в Україні, її туристичних дестинацій, залученні споживачів, пошуку інвестицій та поліпшенні локального і регіонального рівнів економіки [2]. Графська О., Підвальна О. та Боднарчук Х. розглянули заходи, що вживаються у різних країнах світу, для стимулювання розвитку внутрішнього туризму в умовах пандемії та кризових явищ, виокремили проблеми, які стримують розвиток внутрішнього туризму в Україні [3]. Зарубіна А., Онойко Ю. та Щербатюк Н. встановили, що у зв'язку з російським вторгненням у внутрішньому туризмі сформувалися певні тенденції. Такими тенденціями є збільшення популярності санаторних турів; популярність бронювання турів «на завтра»; зменшення тривалості подорожей; зміна вимог до туристичних закладів; зміна портрету українського мандрівника; зростання популярності соло-туризму; популярність туристичних програм, спрямованих на допомогу Збройним Силам України [4]. Редько К. та Фурс О.

довили, що агротуризм може сприяти розвитку внутрішнього та зовнішнього туризму, які в свою чергу забезпечать підвищення зайнятості населення України у селах та зростання валового внутрішнього продукту [5]. Кацемір Я. розглянула важливість внутрішнього туризму для соціально-економічної системи країни та її регіонів, проаналізувала механізм управління і координації розвитку внутрішнього туризму на державному рівні, зарубіжні аналоги щодо подальшого посилення розвитку внутрішнього туризму як стратегічно важливого напрямку державної політики у сфері туристичної індустрії [6]. Але незважаючи на велику кількість наукових досліджень, питання розвитку внутрішнього туризму в Україні з урахуванням сучасного світового досвіду, залишається актуальним і потребує подальшого дослідження та додаткових наукових і практичних досягнень.

Метою кваліфікаційної (дипломної) роботи бакалавра є дослідження сучасного стану, проблем та факторів впливу на розвиток внутрішнього туризму в Україні та його перспектив.

Виходячи з поставленої мети поставлено і вирішено наступні задачі:

- охарактеризувати теоретичні основи розвитку туризму;
- проаналізувати сучасний стан та фактори впливу на внутрішній туризм в Україні;
- дослідити перспективи внутрішнього туризму в Україні.

Об'єктом дослідження є туризм в Україні як один з головних чинників забезпечення стрімкого зростання рівня економіки країни.

Предметом дослідження є аналіз сучасного стану та перспективи розвитку внутрішнього туризму.

Методи дослідження: логічного узагальнення; узагальнення й систематизації; аналізу та синтезу; схематичного й графічного зображення; статистичного аналізу та розрахунку, SWOT-аналіз.

Інформаційну базу дослідження становлять: навчальні посібники, підручники, статті наукових видань, Інтернет-джерела, матеріали

міжнародних науково-практичних конференцій, монографії, статистичні дані Державної служби статистики України, матеріали Державного агентства розвитку туризму України, Національної туристичної організації України, власні дослідження автора.

Практичне значення результатів полягає в тому, що запропоновані пропозиції дозволять активно розвивати внутрішній туризм в Україні, сприяти формуванню туристичного бренду країни, позиціонувати її як туристичну дестинацію на світовому ринку, залучати потенційних туристів до міст та регіонів, додаткове отримання коштів до місцевих бюджетів від туристичного збору. Також матеріали кваліфікаційної роботи можна використовувати при викладанні дисциплін «Економіка туризму» та «Туроперейтинг».

Апробація результатів кваліфікаційної (дипломної) роботи. Основні результати дослідження доповідалися й обговорювалися на Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Інноваційні технології при підготовці фахівців транспортної галузі» (м. Біла Церква, 2021 р.) за результатами яких опубліковано тези доповідей [7].

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань (47 найменувань) та додатків (2 позиції). Загальний обсяг роботи становить 76 сторінки комп'ютерного тексту (3,2 авт. арк.), основний зміст роботи викладено на 66 сторінках (2,97 авт. арк.). Робота містить 13 таблиць, 5 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

1.1. Сутність та поняття розвитку туризму

Маючи довгу історію розвитку, туризм до теперішнього часу не отримав однозначного визначення. Формування поняття «туризм» відбувається паралельно з розвитком його як галузі народногосподарського комплексу у світі.

Загалом слово «туризм» походить від виразу «великий тур» (Grand Tour), що означало спочатку ознайомчу поїздку. Її робили в XVII – XVIII ст. молоді представники дворянства, а в XIX ст. такі поїздки стали популярними й серед інших верств населення [8].

Туризм спочатку не був об'єктом наукового дослідження і в первинному змісті суспільного усвідомлення трактувався як переміщення та тимчасове перебування людей поза постійним місцем проживання. Необхідність більш чіткого визначення туризму виникла в середині XX століття, коли туристичні потоки значно збільшились, відповідно як і їх вплив на економіку держав. Ініційоване в цей час наукове осмислення туризму як виду діяльності потребувало встановлення його чіткого категорійного апарату.

Закон України «Про туризм» подає таке тлумачення: «туризм – тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає» [9].

Попри його законодавче затвердження, науковці пропонують власні тлумачення поняття «туризм». За Бейдик О., туризм – форма масового подорожі та відпочинку з метою ознайомлення з навколишнім середовищем, яке характеризується екологічною, освітньою та іншими функціями [10]. Гудзь П. вважає, що туризм – це «активний відпочинок, що впливає на зміцнення здоров'я, фізичний розвиток людини, пов'язаний з пересуванням

за межами постійного місця проживання». Польський дослідник Каспар С. визначає туризм як сукупність явищ, що виникають внаслідок зміни місця перебування людей, причому нове місце перебування не є ні постійним місцем проживання, ні місцем праці. Український вчений Кіфяк В.Ф надає таке визначення: «туризм – це вид економічної діяльності, спрямований на задоволення потреб споживачів, які у вільний від роботи час тимчасово перебувають поза місцем постійного проживання з певною метою» [8].

Деякі науковці вважають, що туризм як економічне явище зводиться до поняття туристичного туру, тобто до діяльності туроператорів та турагентів. Такої точки зору дотримуються деякі зарубіжні та вітчизняні вчені. Кабушкін М., Хунцикер В., при цьому стверджують, що тільки незначна частина організацій спеціалізується на виробництві товарів та послуг виключно для туристів [11]. Тому, як стверджують прихильники «генеральної теорії туризму», яку вивели професори Бернського університету Хунцикер В. та Крапф К., немає необхідності виділяти туризм в окрему сферу. Суть «генеральної теорії туризму» полягає у визначенні поняття «туризм» як сукупність стосунків і явищ, що виникають під час переміщення, і перебування людей в місцях, відмінних від їх постійного місця проживання і роботи. Пізніше дане визначення було прийняте за основу Міжнародною асоціацією наукових експертів з туризму (AIEST) [12].

Зокрема, Кукліна Т. та Зайцева В., розглядають поняття туризм в контексті економічного підходу, та надають таке визначення: «туризм – це особливий вид споживання туристами матеріальних благ, послуг і товарів, який виділяється в окрему сферу господарства, що забезпечує туриста всім необхідним: транспортними засобами, об'єктами харчування, розміщення, культурно-побутовими послугами, розважальними заходами» [13].

Колосінська М. у своєму дослідженні йде далі і визначає три підгрупи визначення, що характеризують туризм як галузь; як відносини та як діяльність виділяє. Ряд дослідників, розглядають туризм не як окрему галузь, а як групу пов'язаних галузей. До приклада, Бондаренко М. [14] дає наступне

означення «туризм – це сукупність різних напрямів економічної діяльності, взаємодія яких, прямо чи опосередковано, задовольняє потреби туристичного потоку та виступає каталізатором сучасних суспільно-економічних процесів».

Фоменко Н. дає визначення «туризм» – як сукупність відносин, зв'язків і явищ, які супроводжують поїздки і перебування людей в місцях, які не є місцями їх постійного або довгострокового проживання і не пов'язаних з їх трудовою діяльністю [15].

Афанасенко І. трактує поняття туризму як особливий рід міжособистісної діяльності, що в умовах інтернаціоналізації життя перетворилися у форми використання вільного часу, засіб міжособистісних зв'язків у процесі політичних, економічних і культурних контактів, в один із факторів, які визначають якість життя [16].

Згідно з визначенням яке дала Міжнародна асоціація наукових експертів у сфері туризму, туризм – це сукупність відносин і явищ, які виникають під час переміщення і перебування людей у місцях, які відрізняються від їхнього постійного місця проживання та роботи.

Вчені розглядають туризм не як галузь, а як групу пов'язаних між собою галузей, до якої входять:

- індустрія гостинності, розміщення та харчування туристів;
- індустрія всіх видів перевезення туристів та їхнього багажу;
- індустрія туристично-екскурсійних та музейних послуг;
- індустрія послуг розваг та інших послуг (санаторно-курортних, освітніх тощо);
- об'єкти пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного та іншого призначення;
- організацій, що здійснюють туроператорську і турагентську діяльність, а також організацій, що надають екскурсійні послуги і послуги гідів-перекладачів;
- індустрія туристичних послуг і робіт, що сприяють їх споживанню,

продаж товарів туристичного асортименту та сувенірів [17].

Підсумовуючи наведені визначення, необхідно зазначити, що індустрія туризму, туристична галузь, туризм забезпечують пропозицію комплексного туристичного продукту та туристичних послуг, вироблених суб'єктами туристичного ринку. Отже, під туризмом слід розуміти складну систему, яка має сукупність соціально-економічних відносин та зв'язків, чинник суспільного розвитку та невід'ємний атрибут сучасних світових глобалізаційних процесів.

В даний час туризм – одна з наймогутніших галузей що, динамічно розвивається, високоприбуткова галузь економіки, яка виступає в числі найважливіших факторів соціально-культурного розвитку. Це сприяє підвищенню рівня і якості життя населення. Розвиток туризму, що виявляється в його багатогалузевому характері і тісній факторній взаємозалежності практично з усіма сферами життєдіяльності, дозволяє використовувати туризм як діючий інструмент стимулювання соціально-економічного росту на національному і місцевому рівнях.

Розвиток – поняття, яке має велику кількість значень. Наукові підходи до філософського обґрунтування цієї категорії є досить різноплановими, мають різноманітні види та форми [18].

Розвиток може бути «прямолінійним, драбинно-поступальним, ламаним, хвилеподібним, спіралеподібним тощо».

Виходячи з цього, «форма розвитку визначається характером змін, інтенсивністю в часі, періодичністю змін та їхньою повторюваністю».

Інші вчені дають таке визначення поняттю «розвиток – це рух вперед, формування нових рис, становлення нових структурних характеристик об'єкта, його еволюція, поліпшення, удосконалення, прогрес, а також зростання і розширення.

Погорелов Ю. у своїх дослідженнях розгляде розвиток у трьох аспектах: як закон, як принцип та як явище. Розвиток як закон характеризує перехід від одного буття до іншого, кращого за кількісними або якісними

характеристиками. Розвиток як явище є протилежним до буття, яке перебуває в незмінному стані. Розвиток як принцип є іманентною рисою буття, його невід’ємною характеристикою [19].

У сучасній науковій літературі економічній сутності категорії «розвиток» приділено багато уваги. Економічний розвиток суспільства є багатомірним процесом, який охоплює економічне зростання, структурні зсуви в економіці, удосконалення умов і якості життя населення. Розвиток суспільства доцільно розглядати не лише в аспекті розвитку економіки, але й у поєднанні з розвитком людини, що пояснюється складністю та існуванням певних суперечностей у досліджуваних процесах. Тому розвиток як соціально-економічну категорію розглядають як процес реорганізації та переорієнтації усієї економічної та соціальної систем, що поряд зі зростанням прибутків та виробництва сприяє їхнім якісним змінам в інституційній, соціальній та адміністративній структурах [20, с. 61].

Як і у випадку з філософським осмисленням категорії «розвиток», економічний напрям дослідження розвитку має власні підходи до визначення, види та форми. Крім загальновизнаних видів, таких як еволюційний та революційний, прогресивний і регресивний, дослідниками теорії економічного розвитку відокремлено специфічні підходи до трактування цього поняття (див. табл. 1.1).

Отже, розвиток – це поступовий процес, у дію якого появляється нові якісні стани, нові типи організації та систем, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого. Це зміни, які є розгортанням можливостей, що знаходяться в попередніх якісних станах.

Сучасна наука поділяє розвиток туризму на декілька етапів залежно від зміни наступних факторів:

- мотивації подорожей;
- способу подорожей і розвитку транспортних засобів;
- кількості подорожуючих і охоплення туризмом різних верств населення.

Таблиця 1.1 – Сутність поняття «розвиток» [21]

Вчені	Визначення поняття
О. Гапоненко, О. Панкрухин	Розвиток – це рух вперед, формування нових рис, становлення нових структурних характеристик об'єкта, його еволюція, поліпшення, удосконалення, прогрес, а також зростання і розширення.
Б. Кучин, О. Якушева	Розвиток може розглядатися як сукупна зміна у взаємозв'язку кількісних, якісних і структурних категорій у системі.
В. Шинкаренко, Н. Бурмака	Розвиток як іманентна властивість – розглядається як важлива передумова переходу буття, об'єкта розвитку від поточного до майбутнього, якісно нового стану, тобто підґрунтя розвитку. Розвиток як принцип – спрямованість на позитив, покращення буття, об'єкта розвитку відповідно до встановленої мети. Розвиток як закон – характеризує закономірність переходу від одного буття, стану об'єкта розвитку до іншого, якісно нового. Розвиток як процес – сукупність кількісних, структурних та якісних змін. Розвиток як явище – зміст нового буття, властивості та якісно нового стану об'єкта розвитку. Розвиток як результат – наслідок суми позитивних змін, що мали місце протягом певного періоду часу, який оцінюється у відмінності між двома дискретними видами буття, станами об'єкта.
В. Ільїн, Ю. Кулагін	Розвиток як зміна, рух.
Л. Забродська	Розвиток – просування від простого до складнішого та ефективного.
Н. Афанасьєв, В. Рогожин, В. Рудика	Розвиток – процес, який ґрунтується на результатах науково-технічного досягнення, що сприяє розвитку виробничих сил та задоволенню потреб суспільства у товарах високої якості.

Зазначимо, що весь історичний шлях розвитку туризму можна поділити на чотири етапи (див. табл. 1.2)

Розвиток туризму починається від найперших його проявів до сучасного рівня, наразі розвиток туризму дає змогу підвищити рівень

зайнятості населення, диверсифікацію національної економіки, збереже і сприятиме розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно безпечного навколишнього природного середовища, а також підвищить рівень інноваційності національної економіки, сприятиме гармонізації відносин між різними країнами і народами та реалізації зовнішньої політики держави.

Таблиця 1.2 – Історія розвитку туризму

Назва етапу	Роки
Початковий етап розвитку туризму	до 1841 року
Етап становлення організованого туризму	з 1841 року до 1914 року
Формування індустрії туризму	з 1914 року до 1945 року
Етап масового туризму та глобалізації туристичної індустрії.	з 1945 року по теперішній час

Туризм – явище цікаве та надзвичайно багатогранне. Серед основних функцій туризму можна зазначити рекреаційну, соціальну, культурну, екологічну, економічну, просвітницьку та виховну.

Підсумовуючи наведене, необхідно зазначити, що індустрія туризму, туристична галузь, туризм забезпечують пропозицію комплексного туристичного продукту та туристичних послуг, вироблених суб'єктами туристичного ринку. Отже, під туризмом слід розуміти складну систему, яка має сукупність соціально-економічних відносин та зв'язків, чинник суспільного розвитку та невід'ємний атрибут сучасних світових глобалізаційних процесів.

1.2. Характеристика видів туризму в Україні

Туризм – одна із специфічних сфер економіки, яка безпосередньо залежить від примих природи і в якій фактор сезонності є одним і основоположних і визначальних чинників функціонування підприємств туріндустрії

На даний час виділяють внутрішній і міжнародний туризм, причому внутрішній туризм за ступенем охоплення домінує над міжнародним. На частку внутрішнього туризму припадає 75 – 80% загальної кількості туристів у світі, відповідно за фінансовими результатами у багатьох країнах він значно перевищує іноземний.

Внутрішній туризм – тимчасовий виїзд громадян конкретної країни з постійного місця проживання в межах національних кордонів тієї ж країни для відпочинку, задоволення пізнавальних інтересів, занять спортом і в інших туристичних цілях. Внутрішній туризм не представляє собою окрему сферу, а пов'язаний з усіма іншими секторами національного життя.

Міжнародний туризм – цілеспрямована діяльність, пов'язана з наданням послуг іноземним туристам на території держави, яка їх приймає (в'їзний туризм) і громадянам країни постійного проживання, котрі мандрують за її межами (виїзний туризм). Тобто, виїзний або зарубіжний туризм – це подорожі громадян країни, які проживають на її території і виїжджають на відпочинок до інших держав, а в'їзний, або іноземний туризм – подорожі чи мандрівки в межах держави, які здійснюються особами, що проживають за її межами [22].

Має також місце поняття національний туризм – сукупність діяльності сфері внутрішнього і виїзного туризму, тобто обслуговування туристів з числа жителів своєї держави.

Види туризму мають велике значення для практичної діяльності працівників сфери туризму. Вони допомагають виявляти попит на туристичні послуги і формувати ринок туризму, виробляти і реалізовувати туристичні

продукти, вирішувати проблеми територіального розміщення об'єктів туристичної інфраструктури, планувати розвиток матеріальної бази туризму.

У вітчизняній науці представлена велика кількість класифікацій видів туризму за різними ознаками. Туризм можна класифікувати за найрізноманітнішими показниками: за метою, характером, термінами і тривалістю подорожі, засобами розміщення, залежно від інтенсивності діяльності людини або за кількістю учасників (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Класифікація видів туризму

Класифікаційна ознака	Види туризму
Географічний принцип	Внутрішній. Міжнародний.
Напрямок туристичного потоку	В'їзний. Виїзний.
Мета подорожі	Рекреаційний. Оздоровчий відпочинок. Пізнавальний відпочинок. Професійно-діловий туризм. Науковий (конгресний). Спортивний відпочинок. Шоп-тури. Пригодницький. Паломницький. Ностальгічний. Екотуризм. Екзотичний. Елітарний.
Джерело фінансування	Соціальний. Комерційний.
Спосіб пересування	Пішохідний. Авіаційний. Морський. Річковий. Автотуризм. Залізничний. Велосипедний. Змішаний.
Засоби розміщення	Готелі. Мотелі. Пансіонати. Кемпінги. Намети.
Кількість учасників	Індивідуальний. Сімейний. Груповий.
Тривалість перебування	Короткочасний. Довготривалий.
Розташування туристичного місця	Гірський. Водний. Сільський. Приміський.
Інтенсивність туристичного потоку	Постійний. Сезонний.
Організаційна форма	Організований. Неорганізований.
Ступень підготовки	Запланований. Спонтанний.

У Законі України «Про туризм» наведено наступну класифікацію видів туризму: дитячий; молодіжний; сімейний; для осіб похилого віку; для інвалідів; культурно-пізнавальний; лікувально-оздоровчий; спортивний;

релігійний; екологічний (зелений); сільський; підводний; гірський; пригодницький; мисливський; автомобільний; самодіяльний [9].

Ця класифікація не розкриває усіх видів та напрямів туризму. Більш того види туризму змішані за різними класифікаційними ознаками, наприклад: мета поїздки, спосіб пересування, вікова група та ін. [23].

Доцільна класифікація за географічною ознакою, напрямом туристичного потоку, метою поїздки, способом пересування, засобам розміщення туристів, кількістю учасників, організаційно-правовими формами і т.п.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18 листопада 2003 року, залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їхніх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак існують такі види туризму: дитячий; молодіжний; сімейний; для осіб похилого віку; для інвалідів; культурно-пізнавальний; лікувально-оздоровчий; спортивний; релігійний; екологічний (зелений); сільський; підводний; гірський; пригодницький; мисливський; автомобільний; самодіяльний тощо [24].

Класифікувати види туризму можна за різними ознаками, до найважливіших з яких належать: місце туризму, часові, територіальні характеристики, індивідуальні запити та фінансові можливості клієнтів [9].

В. Ф. Кифяк [25] стверджує, що всі види туризму за метою поїздки тісно переплітаються між собою і виділити їх у чистому виді не завжди можливо. Наприклад, діловий туризм може поєднуватись з екскурсійним або спортивним, етнічний – з релігійним, екскурсійний – з рекреаційним та ін.

У класифікації запропонованій авторами М. П. Мальською, В. В. Худо та В. І. Цибухом виділені різноманітні форми та види туризму і виявлено їх залежність від низки чинників [26].

Отже, класифікаційні системи туризму досить чіткі, стрункі й ґрунтовні. Існують різні класифікації туризму і туристських маршрутів. Ці класифікації залежать від цілей і завдань, що стоять перед організаторами

туристичної діяльності і туристичними підприємствами. Види туризму мають велике значення для практичної діяльності працівників туристичної сфери. Вони допомагають виявляти попит на туристичні послуги і формувати ринок туризму, виробляти і реалізовувати туристичні продукти, вирішувати проблеми територіального розміщення об'єктів туристичної інфраструктури, планувати розвиток матеріальної бази туризму. Втім, при порівнянні українських та закордонних класифікаційних систем виникають певні труднощі. Окрім того, більшість українських класифікацій застарілі й потребують суттєвого оновлення.

Розвиток туризму залежить від запитів та інтересів населення. Туризм зумовлений наявністю на певній території місць, сприятливих для відпочинку й оздоровлення. Також важливе значення має наявність пам'яток природної й культурної спадщини.

Загалом туристичними ресурсами вважається все, що можна використовувати в конкретному районі для організації туристичної діяльності та залучення туристів. Туристичні ресурси – категорія історична, змінна в часі, оскільки переінакшення структури й обсягу рекреаційних потреб суспільства призводить до залучення в рекреаційну і туристичну діяльність нових елементів природного і соціально-антропогенного характеру. Властивості туристичних ресурсів: привабливість; кліматичні умови; доступність; ступінь дослідженості; екскурсійна значущість; пейзажні й екологічні характеристики; соціально-демографічні характеристики; потенційний запас; спосіб використання та ін.

Рекреаційні ресурси – це об'єкти, явища і процеси природного та антропогенного походження, що використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації і туризму. До рекреаційних ресурсів належать території та окремі об'єкти, що можуть бути використані для відпочинку і лікування людей, відновлення їхніх фізичних і духовних сил.

Рекреаційні ресурси поділяються на дві основні групи: природні та історико-культурні.

До природних рекреаційних ресурсів належать природні та природно-антропогенні геосистеми, природні об'єкти, явища і процеси, у межах природних рекреаційних ресурсів можна виокремити кліматичні, ландшафтні, орографічні, бальнеологічні, біотичні, грязьові, водні та інші ресурси [27].

Групи природних туристичних ресурсів:

1. За походженням:

- фізичні, до яких належать компоненти неживої природи (геологічні, кліматичні, гідрологічні, термальні ресурси);
- біологічні – жива природа (грунтові ресурси, флора, фауна);
- енергоінформаційні – специфічні поля ноосферної природи, що служать факторами привабливості (наприклад, місцевість чи ландшафт).

2. За видами рекреаційного використання: мінеральні води, грязі, ванни, солярії, ліси.

3. За швидкістю вичерпання ресурсів:

- вичерпні природні ресурси, тобто ті, кількість яких швидко зменшується в міру видобутку чи вилучення з природного середовища. Вони, своєю чергою, поділяються на відновлювальні (чисте повітря, прісна вода, родючий ґрунт, рослинність, тваринний світ) і невідновлювальні (грязі, мінеральні води тощо);

- невичерпні природні ресурси, до яких належить частина природних ресурсів (сонячна енергія, вітер, морські припливи).

4. За можливістю самовідновлення і культивування:

- відновлювані ресурси (наприклад, ліс);
- невідновлювані ресурси (наприклад, незворотні кліматичні зміни).

Окремо виділяють природні лікувальні ресурси – рекреаційні ресурси, призначені для лікування і відпочинку населення країни чи регіону, а також туристів. До туристично-рекреаційних ресурсів природного походження належать: кліматотерапевтичні; водні; бальнеологічні; ландшафтні; лісові; орографічні; флоро-фауністичні.

Історико-культурні рекреаційні ресурси включають рекреаційно привабливі пам'ятки історії, архітектури, археології, місця, які пов'язані з життям і діяльністю видатних історичних осіб, території, де збереглися яскраво виражені етнографічні особливості, культові споруди, музеї, картинні галереї тощо.

Основою використання туристичних ресурсів і туристичних об'єктів для цілей туризму є туристський інтерес і туристські враження. Об'єкти туристського інтересу – визначні пам'ятки, природні об'єкти і природнокліматичні зони, соціально-культурні об'єкти показу тощо, спроможні задовольнити потреби туриста під час туристичної поїздки або подорожі й споживанні туристичних послуг або туристичного продукту. Туристичне враження виникає під час екскурсій, споглядання мальовничих природних ландшафтів, відвідування атракціонів, ресторанів, проживання у готелі тощо.

За виконуваними функціями туристично-рекреаційні ресурси поділяються на ресурси місцевого значення, обласного, національного та світового.

Туристично-рекреаційний потенціал об'єкту або території – це сукупність належних до нього природних та створених людиною явищ, умов, можливостей та засобів, придатних до формування туристського продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій та програм.

Зростання туристично-рекреаційного потенціалу країни залежить від збільшення кожного окремого ресурсу [17]. Використання туристично-рекреаційних ресурсів, здатне підвищити потенціал країни та окремого регіону за рахунок припливу коштів від туристичних, оздоровчих та рекреаційних послуг для зовнішніх і внутрішніх споживачів, відновлення і забезпечення умов для ефективного функціонування капіталу.

Таким чином, туризм – специфічна та багатогранна сфера, яку розглядають як одну з провідних галузей в сфері економіки. Розвиток туризму є одним з пріоритетних напрямів підвищення ефективності функціонування економіки країни, в умовах кризи.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Характеристика природних та історико-культурних ресурсів України для розвитку внутрішнього туризму

Україна – розташована у Східній Європі, на північному узбережжі Чорного та Азовського морів. За розмірами території Україна посідає перше місце серед країн Європи. Країна розташована в основному на південному заході Східноєвропейської рівнини, в Центральній-Східній Європі. Західні регіони мають на території частину Альпійської системи, зокрема гори Карпати та Східні Карпати, що проходять через Польщу, Україну та Румунію. Територію України омивають води Чорного та Азовського морів. Більше 95% річок входять до складу водозбірних басейнів цих двох морів.

Україна – найбільша держава в Європі, площа країни становить 603,7 тис. км кв. Територія країни простягається зі сходу на захід на 1316 км, крайньою східною точкою є с. Червона Зірка в Луганській області, а на заході м. Чоп в Закарпатській області.

Кордон простягається по суходолу на 5740 км та по морях на 1960 км. 1560 км морського кордону припадає на Чорне море і 400 км – на Азовське. За протяжністю державного кордону Україна посідає одне з перших місць у Європі. Кордони України. Держава безпосередньо межує з сімома країнами, а саме Росією, Білоруссю, Молдовою, Румунією, Польщею, Угорщиною і Словаччиною. Найдовшими є кордони з Росією (2063 км), Молдовою (1191 км) і Білоруссю (1084 км). Довжина кордону України з Румунією становить 625 км, Польщею – 543 км, Угорщиною – 135 км, Словаччиною – 99 км. Через Чорне море Україна має спільні кордони з Туреччиною, Болгарією і Грузією.

Рівнинна частина країни включає три географічних зони: зону мішаних лісів – Полісся (близько 14%), лісостепову (майже 34%) і степову (близько

40%) зони. Ці останні, в свою чергу, так само як і Карпати, теж поділяються на фізико-географічні області. Всього на території України виділяють 57 фізико-географічних областей [28].

Територія України характеризується винятково сприятливими кліматичними умовами для відпочинку, лікування, різних видів туризму. Природно-рекреаційні ресурси – це природні умови, явища природи, що створюють комфортні умови для рекреаційно-туристичної діяльності і сприяють організації відпочинку і оздоровлення. Основними серед них є клімат, акваторії, ландшафт, а також деякі природні об'єкти, що мають пізнавальні і атрактивні властивості. Кліматичні ресурси визначають загальну комфортність території, її придатність для лікування і відпочинку. Серед основних кліматичних особливостей, що визначають її комфортність – температурний режим, кількість сонячних днів на рік, вологість, атмосферний тиск, режим вітрів [28].

Україна знаходиться в другому (київському) часовому поясі. В Україні налічується більш як 4 тис. річок довжиною понад 10 км, з них 117 – понад 100 км. Більшість річок належить до басейнів Чорного та Азовського морів і лише Західний Буг та Сян – до Балтійського басейну [29].

Найбільшою водною артерією України є Дніпро – третя за величиною (після Волги і Дунаю) річка Європи. Сукупна довжина Дніпра становить 2201 км, у межі України довжина становить 981 км. Площа басейну становить 504 тисячі км², з них в межах України – 291,4 тисячі км². В Україні басейн Дніпра займає 65% усієї її території.

На березі Дніпра лежить багато великих міст України – столиця держави Київ, Черкаси, Кременчук, Дніпродзержинськ, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Нікополь, Херсон. На Дніпрі є багато островів – наливних і корінних. Найбільший корінний острів – Хортиця, розташований поблизу Запоріжжя. Його площа – близько 30 км², значно витягнутий (близько 13 км) за течією Дніпра (ширина – близько 2,5 км), складається з твердих кристалічних порід, що утворюють круті береги у вигляді скель (Чорна,

Тараса та ін.), які на 50 – 70 м підносяться над водою. Понад 10% площі острова займають ліси [29].

Ближче до лівого берега Дніпра в межах Києва знаходиться Труханів острів (450 га) заввишки 3 – 4 м, витягнутий уздовж Дніпра. Острів укритий чагарниками, є місцем відпочинку.

З-поміж природних водойм провідне місце в Україні належить озерам і лиманам. На території України налічується близько 20 тис. озер, у тому числі понад 7 тис. площею від 0,1 км² і більше, 43 площею від 10 км² і більше.

У північно-західній частині країни на Волині є озера, що утворилися у карстових зниженнях рельєфу це – Шацьким поозер'ям. Найбільшим озером цього краю є Світязь, берегова лінія якого перевищує 30 км. Крім того, тут розташовані озера Пулемецьке, Луки та ін. Живляться ці озера атмосферними і підземними водами. Великі озера зосереджені в плавнях Дунаю (Кагул, Ялпуг; Катлабуг, Китай та ін.). Багато озер і закритих лиманів є на узбережжі Чорного та Азовського морів (Сасик, Хаджибейський, Куяльницький). Багато озер у заплавах Дніпра, Десни, Орелі, Самари та Прип'яті. Заплавні озера здебільшого невеликі за розміром, неглибокі.

Чорне та Азовське моря омивають південну частину України на протязі майже 2 тис. км і мають важливе значення для розвитку господарства. Площа Чорного моря становить 422 тис. км., середня глибина – 1300 м, найбільша – 2245 м та місткістю 547 тис. км³. Максимальна протяжність Чорного моря зі сходу на захід – 1167 км, з півночі на південь – 624 км. Довжина його берегової лінії – близько 4090 км, у тому числі в межах України – 1560 км. Солоність у верхньому шарі чорноморської води становить 17 – 18%, з глибиною зростає до 22,5%, у цілому ж нижча, ніж у Середземному морі.

Температура морської води на поверхні влітку досягає +20...+25°C, взимку – до +8...+9°C, крім північно-західної і північно-східної частин, де у суворі зими море замерзає. Температура води на глибині майже постійна +9°C. Азовське море омиває південно-східні береги України. Це внутрішнє море басейну Атлантичного океану та сполучене з Чорним морем

Керченською протокою. Його площа становить 39 тис. км², пересічна глибина 7 – 10 м, максимальна 15 м. Найбільша його протяжність з північного сходу на південний захід 360 км. Солоність води центральної частини Азовського моря становить 13 – 14%, біля східних берегів 2 – 5%, тобто солоність значно нижча, ніж солоність чорноморської води.

Серед природно-рекреаційних ресурсів важливу роль відіграють бальнеологічні, до яких належать мінеральні води, лікувальні грязі. Заклади, що функціонують за рахунок використання бальнеологічних ресурсів, розташовані переважно в Карпатському і Причорноморсько-Азовському регіонах. Найбільша кількість мінеральних джерел припадає на західну частину України у Львівській та Закарпатській області [28].

У Закарпатті зосереджено 600 джерел і свердловин мінеральних вод. Зокрема, дуже цінними у лікуванні є вуглекислі води. Також тут зосереджені джерела сірководневих вод, а на базі цінних питних лікувальних і лікувально-столових залізистих вод діє Шаянський санаторний комплекс. Закарпаття багате на рідкісні миш'якові вмісні підземні води, а також борвмісних, які використовуються як для ванн, так і для внутрішнього вживання [26].

Важливим бальнеологічним регіоном є Поділля. Тут розташовано 10 родовищ і 16 ділянок мінеральних вод. Сьогодні у цьому регіоні функціонують такі курорти, як Заліщики (Тернопільська обл.), Хмільник (Вінницька обл.) та ін. Лікувальні властивості грязей відомі в Україні з давніх часів [29].

Значні запаси лікувальних грязей зосереджені в південних і північнозахідних областях [30].

Важливою складовою рекреації, оздоровлення і лікування є лісові ресурси. За кількістю лісових насаджень Україна посідає одне з провідних місць серед країн Європи. Наявність лісів сприяє також розвитку специфічних видів туризму, зокрема полюванню. Найбільш значними мисливськими ресурсами володіють Карпатський і Поліський регіони.

Для туризму значну цінність мають ландшафти, що відзначаються оздоровчими чи пізнавальними властивостями, включаючи рельєф, мальовничі краєвиди, печери. В Україні є печери, що за своїми розмірами не поступаються найбільш відомим у світі, і при відповідному обладнанні їх можна перетворити на рекреаційно-туристичні об'єкти міжнародного значення. Вони локалізуються переважно в Подільсько-Буковинському, Карпатському регіонах [26].

Один з найбільш мальовничих регіонів України – це українські Карпати. Вони характеризуються середньовисотним і низькогірним рельєфом, наявністю великих площ.

Карпатські гори багаті на різноманітні природні ресурси, мають неповторні гірські краєвиди, низький рівень забрудненості довкілля. Винятково важлива роль належить рекреаційним ресурсам, які освоєні ще недостатньо. Тут надзвичайно сприятливі умови для організації санаторно-курортного господарства міжнародного значення. Перспективними щодо розвитку санаторно-курортного і туристичного господарства є всі райони Карпат, особливо райони Трускавця, Моршина, Сваляви, Східниці з їх унікальними водами, що мають високі лікувальні властивості і дуже популярні у світі [29].

Карпати мають великі ресурси мінеральних і термальних вод – близько 350 джерел. Загальновідомими є мінеральні води Сваляви, Квасової Поляни, Східниці. Поблизу Ужгорода розвідано запаси термальних вод.

У Карпатських горах зосереджено понад 15% усіх лісів України. Ліси Карпатських гір розміщені великими суцільними масивами аж до верхніх субальпійських та альпійських лук. Вони відіграють важливу водозберігаючу і природоохоронну роль, багаті на лікарські рослини, ягоди і гриби.

Найвища вершина – Говерла (2061 м). Над полонинами здіймаються вершини Бребенескул (2032 м), Піп-Іван (2022 м), Петрос (2020 м), Гутин Томнатик (2016 м), Ребра (2010 м).

Особливу групу ландшафтів утворюють національні парки, державні

заповідники, заказники, унікальні природні об'єкти, пам'ятки природи, парки, що є пам'ятками садово-паркового мистецтва, дендропарки, ботанічні сади, зоологічні парки, заповідні урочища, що складають природно-заповідний фонд. Основним призначенням заповідних територій і об'єктів є сприяння збереженню унікальних і типових природних ландшафтів, рослинного і тваринного генофонду, екологічної рівноваги, а також відтворенню і примноженню відновлюваних природних ресурсів [26].

За роки незалежності площа природно-заповідного фонду України зросла більш ніж удвічі. Це, зокрема, 17 природних і 4 біосферних заповідника, 19 національних природних парків, 45 регіональних ландшафтних парків, 3078 пам'яток природи, 2729 заказників, 616 ботанічних, зоологічних садів, дендропарків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 793 заповідних урочища.

Найвідомішими є біосферний заповідник «Асканія-Нова» (Херсонська область) – єдина в Європі ділянка типчаково-ковилового степу, якого ніколи не торкався плуг, має велику наукову, культурно-пізнавальну та практичну цінність. Заповідна територія сертифікована як еталон типчаково-ковилових степів планети, які підлягають збереженню і вивченню за програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера». У складі заповідника дендрологічний парк загальнодержавного значення, зоопарк, колекція тварин якого є національним надбанням України. До «Червоної книги України» занесено 13 видів вищих рослин, 3 види грибів та 4 – лишайників [31]. Шість видів квіткових асканійської автохтонної флори занесені до міжнародних червоних списків.

Шацький національний природний парк (Волинська область) – створений був 28 грудня 1983 року з метою збереження та охорони рідкісних природних комплексів у районі Шацьких озер. Територія шацького національного парку є однією з найбільших озерних систем Європи, оскільки на ній розташовано понад 30 озер різного походження. Походження більшості озер шацького парку є льодовиково карстовим про, що свідчать

характерні водно-льодовикові форми рельєфу дна та території. Найбільшими озерами парку є Пулемецьке, Луки, Люцимир, але з поміж усіх їх справжнім велетнем є озеро Світзь, яке займає площу понад 2600 га. Крім цього озеро Світзь є найбільшим озером природного походження України довжина якого становить понад 9,2 км, а ширина 4 км. Також рівним по глибині оз. Світязь в Україні немає, максимальна глибина озера сягає близько 60 м [32].

Національний дендрологічний парк «Софіївка» (Черкаська область) є шедевром світового садово-паркового мистецтва кінця XVIII – початку XIX століть. Це зразок пейзажного паркового мистецтва – композиції води, землі, каменів, рослин, архітектурних споруд і скульптур. Площа парку сягає 180 гектарів. Парк «Софіївка» занесений до Державного реєстру національного культурного надбання як музей природи і садово-паркового мистецтва. Нині «Софіївка» – найбільший центр з інтродукції та акліматизації рослин Правобережного лісостепу України, де нараховується понад 3 тисячі таксонів різноманітних рослин [33].

Дендропарк «Олександрія» (Київська область) належить до числа найбільших та найстаріших парків в Україні пам'ятка садово-паркового мистецтва і має територію 400 га. Парк було створено понад 200 років тому родиною великого землевласника, графа Франциска Ксаверія Браницького, як предмет родинної гордості та магнатської величі. На території парку зростає понад 2500 видів рослин, у тому числі завезених з інших континентів. Окрім природи, дендропарк має архітектурні споруди, унікальні скульптури та ландшафтні форми. У 2008 році [34] парк брав участь в акції «7 чудес України».

В Українських Карпатах також зосереджений великий природоохоронний фонд різного рівня заповідності (майже 1500 об'єктів). Найбільший природно-заповідний об'єкт створено у 1980 р. це – Карпатський національний природний парк (50,3 тис. га), в якому значну площу займають ліси, луки і пасовища. У парку багаті рослинність і тваринний світ (близько 60% усієї флори Українських Карпат). Парк

знаходиться у верхів'ях Пруту і Черемошу. Тут зосереджені середньовисотні Горгани, Ворохта-Путильське низькогір'я і найвищий в Українських Карпатах масив – Чорногора.

Другим за величиною є створений в 1989 р. національний природний парк Синевир, розташований у верхів'ях річок Теребля та Ріка. Район характеризується різким вертикальним розчленуванням, крутосхилими формами рельєфу, кам'янистими осипищами, глибокими річковими долинами, багатими і різноманітними флорою та фауною. У верхів'ях р. Теребля (989 м) розміщене відоме озеро Синевир.

У 1993 р. в Українських Карпатах створено Карпатський біосферний заповідник (57,9 тис. га) на основі Карпатського природного заповідника. Заповідник було створено з метою збереження унікальних, найбільших в Європі площ букових, ялицевих та смерекових пралісів. Тут розміщений найбільший у Європі суцільний буковий праліс, що охоплює понад 10 000 га площі із висотою окремих дерев понад 45 метрів. Карпатський біосферний заповідник входить у чільну десятку найбільш цінних природо-заповідних територій України та є однією із найбільш популярних заповідних територій України, знаних у Європі та світі, завдяки сукупності та унікальності природних комплексів та біорізноманіття. З 1993 року заповідник входить до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, а у 2007 р. його букові праліси включені до об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат». До складу заповідника входять п'ять окремих гірських масивів (філіалів), розміщених у різних гірських районах Українських Карпат: Угольсько-Широколужанський, Чорногірський, Мармароський, Свидовецький і Стужицький, і один рівнинний масив – Хустський, або Долина нарцисів, розміщений на Закарпатській низовині. Унікальною пам'яткою природи, що входить до Карпатського біосферного заповідника, є найвищий в Українських Карпатах Чорногірський масив. Охороняються субальпійські і альпійські біоценози, а також старі ялинові і ялицеві ліси [35].

На початку 1997 р. у Покутсько-Буковинських Карпатах створено національний природний парк Вижницький (Чернівецька обл.) площею 7,9 тис. га. Основне призначення парку – охорона і раціональне використання лісових ресурсів і довкілля, дослідження актуальних екологічних проблем регіону.

У 1997 р. в Українських Карпатах у Надвірнянському районі на Івано-Франківщині організовано природний заповідник Горгани (5,3 тис. га). Єдиний природоохоронний об'єкт IUCN дин із найочільніших осередків пралісів в Карпатах (понад 65% площі заповідника). Заповідник містить єдину, неперервну у горизонтальному і вертикальному розміщенні смугу п'яти субформацій пралісів і демонструє стадії розвитку первинної рослинності з раннього голоцену. Унікальним також є те, що у заповіднику збереглося 67,5% пралісів, які відрізняються високою стійкістю і стабільністю. Завдання заповідника – охорона земель, комплексне вивчення горганського середньогір'я [36].

У 1999 р. в північно-західній частині Українських Карпат створено національний природний парк Сколівські Бескиди, що безпосередньо підходить до державного кордона України з Польщею. Він включає території Турківського, Дрогобицького і Сколівського районів Львівщини, займає площу 35,7 тис. га. Тут вивчаються ерозійні і паводкові процеси, питання збереження лісових ресурсів, рідкісних рослин і тварин. Особлива увага приділяється відтворенню і раціональному використанню типових та унікальних природних комплексів, що мають важливе природоохоронне, естетичне, наукове, освітнє, рекреаційне та оздоровче значення. У 1999 р. в Українських Карпатах створено великий (208 тис. га) перший у світі міжнародний біосферний заповідник Східні Карпати, куди входять природоохоронні об'єкти України, Польщі і Словаччини. Від України до цього біосферного заповідника включено територію Надсянського регіонального ландшафтного парку, що зосереджений в прикордонному Турківському районі Львівщини, а також Стужицький масив Карпатського

біосферного заповідника (Закарпаття).

Україна багата на унікальні історичні пам'ятки. На сьогодні в Список Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в силу їх особливої культурної, історичної або екологічної значимості включено 7 об'єктів, які знаходяться на території України: Софійський Собор та Києво-Печерська Лавра, Історичний центр Львова, Пункти геодезичної дуги Струве, Незаймані букові ліси Карпат, резиденція митрополитів Буковини, Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хора, Дерев'яні церкви Карпатського регіону [36].

В Україні 150 тисяч пам'яток культури, історії, археології, містобудування і архітектури, палацово-паркового мистецтва, а також понад 300 музеїв, серед них понад 12 тис. особливо цінних у туристичному плані, які є зразками монументальних витворів мистецтва. Створено 7 національних історико-культурних заповідників. Найціннішими є пам'ятки епохи держави «Київська Русь» – 80 відсотків пам'яток цього періоду зосереджені саме на території України тощо [35].

Найбільша кількість пам'яток архітектури в Україні припадає на місто Львів (2500) та Львівську область. Особливо цінними є архітектурні ансамблі площі Ринок (XV – XIX ст.), Вірменської (XIV – XIX ст.) та Руської вулиць, вони занесені до списку світової архітектурної спадщини ЮНЕСКО. Мистецьку цінність європейського рівня мають Успенська церква (XVI – XVII ст.), Святоюрський (XVII ст.) та Вірменський (XIV – XVIII ст.) собори; Домініканський костел (XVIII ст.). Далі по кількості пам'яток архітектури слідує Київ (понад 1500). В основному, це споруди часів Київської Русі – Золоті ворота (1037 р.), Софійський собор (1037 р.), Видубицький монастир (XI ст.), Києво-Печерська Лавра (XI ст.) [31]. Третє місце за історико-культурним значенням посідає Кам'янець Подільський. Особлива цінними є Стара фортеця (XI – XVIII ст.), церкви, костели, житлові споруди.

Отже, Україна має все необхідне для розвитку внутрішнього туризму: особливості географічного положення та рельєфу, сприятливий клімат, багатство природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного

потенціалів. Туристично-рекреаційний потенціал створює можливості для всебічного задоволення пізнавальних, оздоровчо-спортивних і духовних потреб вітчизняних та іноземних туристів. Загальна площа придатних для туризму і відпочинку природних ландшафтів становить 9,4 млн. га. На території країни налічується понад 125 тис. пам'яток археології, архітектури, містобудування, працюють сотні музеїв. Кожен куточок в Україні є унікальним у своїй красі: природній, архітектурній, фестивальній, гастрономічній, атмосферній.

2.2. Аналіз розвитку внутрішнього туризму в Україні до та під час воєнного стану

Обсяги внутрішнього туризму в різних країнах неоднакові. На їх показники впливають розміри країни, наявність на її території унікальних туристичних ресурсів, що систематично приваблюють туристів, навіть державний устрій. Він популярний серед населення країн світу, адже не вимагає оформлення документів на переїзд чи права на перетин внутрішніх адміністративних кордонів тощо. В організації внутрішнього туризму задіяні майже всі види туризму: за метою, характером, термінами і тривалістю подорожі, засобами розміщення, залежно від інтенсивності діяльності людини або за кількістю учасників

Проаналізуємо рівень розвитку внутрішнього туризму в Україні за даними Державної служби статистики України до 24.02.2022 р. Кількість внутрішніх туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності України, починаючи з 2015 р. зменшується до 2016 р. (становить 357 тис. осіб), у 2020 р. становить 222 тис. осіб. (див. табл. 2.1, Додаток А) [37].

Очевидно, що українському туристичному бізнесу на той час було потрібно застосовувати різні шляхи залучення місцевих туристів та покращувати якість обслуговування. Саме туризм дає поштовх до розвитку різноманітних частин інфраструктури, включаючи підприємства торгівлі.

Таблиця 2.1 – Аналіз внутрішніх туристичних потоків України, тис. осіб

Показники	Рік					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності	2019	2550	2806	4557	6132	2360
у тому числі						
іноземні туристи	15	35	39	76	87	12
туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	1647	2061	2290	4024	5525	2126
внутрішні туристи	357	454	477	457	520	222

Для більш наглядного аналізу змін у розвитку внутрішнього туризму України зобразимо статистичні дані графічно на рисунку 2.1.

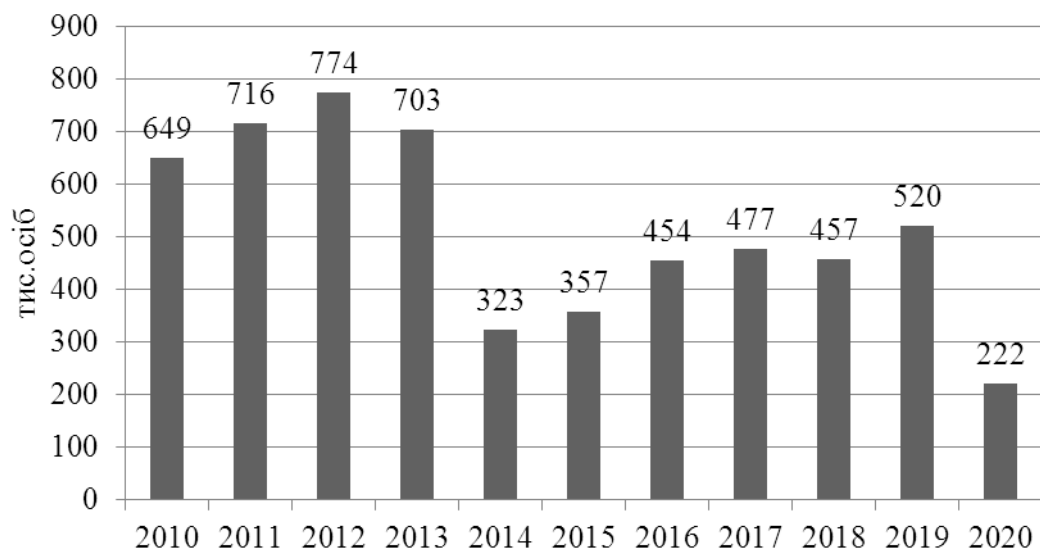

Рис. 2.1 – Динаміка розвитку внутрішнього туризму в Україні 2010 – 2020 рр., тис. осіб (складено за даними [37])

Частка внутрішнього туризму в загальній кількості туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності впродовж 2010 – 2014 рр. зменшилась з 28,5 до 13,3%, а вже у 2020 р. становила 9,4% (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Частка внутрішнього туризму в Україні за 2015 – 2020 рр., %

Показники	Роки					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Внутрішній потік	17,8	17,8	17	10	8,4	9,4
Виїзний потік	81,5	80,8	81,6	88,3	90,1	90,1
В'їзний потік	0,7	1,4	1,4	1,7	1,5	0,5

Як бачимо з таблиці 2.2, якщо у 2015 році внутрішній туризм в Україні займав приблизно 20% від загального туризму України, то у 2020 році тільки 9,4%.

У 2019 році частка внутрішнього туризму в Україні становила майже 9% від загальної кількості туристів, що обслуговувались туроператорами. За I півріччя 2021 р. було придбано майже 20 млн. квитків, що у 1,5 рази більше, ніж за 2020 рік. У 2020 р. 82% українців подорожували Україною, а 53% планували відпустку у 2021 р.

Найбільш популярними в період пандемії стали були такі види туризму:

- відпочинок на природі;
- відпочинок у глемпінгах;
- фототуризм.

Причому українці їхали як у далекі тури, так і у місцеві: для відпочинку вибирають найближчі до місця проживання заміські туристичні комплекси, бази відпочинку, які є практично в кожній області.

Аналізуючи дані за 2020 р.(за результатами аналізу публікацій ЗМІ)

про кількість туристів у туристичних DESTИНАЦІЯХ південних регіонів України, зазначено, що у них порівняно з 2019 р. було на 30 – 170% більше туристів (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Динаміка зростання кількості внутрішніх туристів у туристичних DESTИНАЦІЯХ південних регіонів України до війни (2020 р.)

Туристичні DESTИНАЦІЇ південних регіонів України	Рівень зростання кількості туристів, %
Одеська, Миколаївська та Херсонська області	130
Курорт Кирилівка (Запорізька область)	155
Місто Бердянськ (Запорізька область)	137
Приазовські курорти підконтрольної Україні частини Донеччини	200 – 270

Друге місце за обсягами внутрішнього туризму займала Західна Україна та Карпатський регіон, третє – Київ та Київська область [38].

За даними мобільного оператора компанії «Київстар» у 2020 р. 7,3 млн абонентів здійснили 11,5 млн. поїздок Україною – тобто, в середньому кожна друга людина подорожувала двічі. До трійки міст із населенням понад 500 тис. осіб, жителі яких подорожували найактивніше, увійшли місто Київ, Львів та Запоріжжя. У Києві – це 40%, у Львові – 38%, а в Запоріжжі – 35%. Серед міст із населенням до 500 тис. осіб лідером із туристичної мобільності стала місто Вінниця – 44% абонентів «Київстар» із цього міста подорожували країною. А серед міст із населенням до 100 тис. осіб найбільш активними були абоненти зі міста Славутич – більше ніж половина з них подорожували Україною.

Лідерами, за кількістю внутрішніх туристів України у 2020 р. були

наступні місця (див. рис. 2.2).

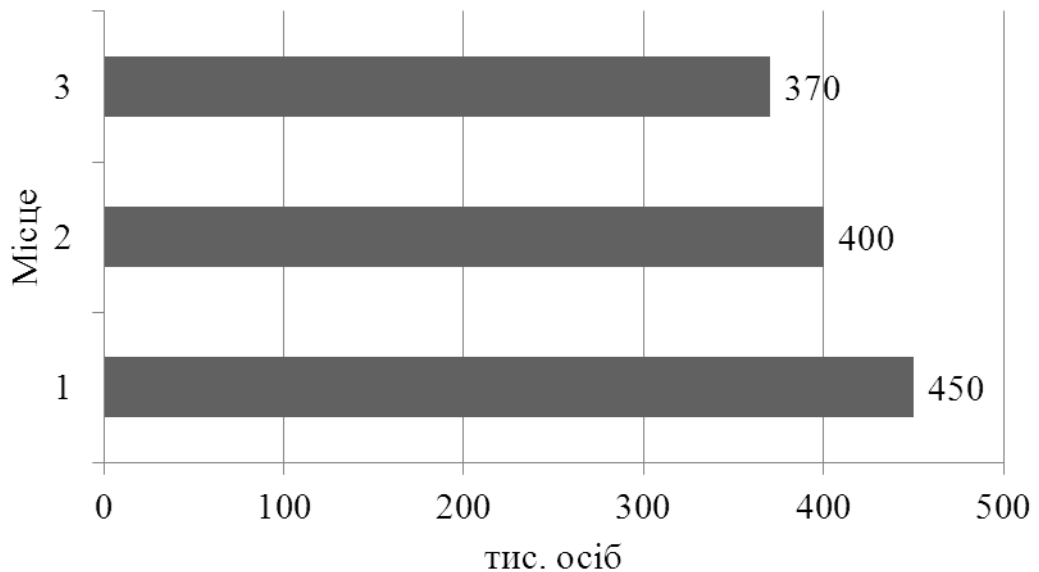

Рис. 2.2 – Місця-лідери за кількістю внутрішніх туристів в Україні до війни

Місто Київ став лідером за кількістю приїжджих туристів: за чотири місяці 2020 р. столицю відвідало понад 450 тис. гостей. На другому місці – місто Одеса, тут побувало майже 400 тис. мандрівників. А Білгород-Дністровський район Одеської області опинився на третьому місці – 370 тис. туристів.

У рейтингу районів, де на одного місцевого жителя була найбільша кількість приїжджих туристів, лідирує Березанський район Миколаївської області, там на кожного місцевого жителя тут було 13 туристів. На другому місці – Якимівський район Запорізької області – 10 туристів на одного місцевого. А на третьому місці опинився Скадовський район Херсонської області – 8 туристів на кожного жителя району.

Загалом українці у 2020 р. віддавали перевагу відпочинку на морських курортах Одеської, Запорізької, Херсонської та Миколаївської областей. При цьому в Одеської області найбільший показник за відвідуваністю серед усіх областей України – майже 1,6 млн. туристів.

Порівняно з 2019 р. морські курорти втратили найменшу кількість туристів – лише 8%. Сильніше зменшилася кількість туристів на Західній Україні – більш ніж на 20% [38].

Відпочинок на природі – це відпочинок за містом, на лоні мальовничих пейзажів в компанії родини та друзів. Це ідеальний варіант проведення вихідних, особливо в теплу пору року. Що стосується відпочинку у глемпінгах, це гламурний кемпінг, малі архітектурні споруди з сервісними зручностями та комфортом готелю, які можливо швидко згортати у національних парках та інших місцях, де заборонено будувати стаціонарні туристичні бази та готелі. З ростом популярності відпочинку на природі, готельєри почали вкладати кошти у кемпінги, розмішуючи їх в найкрасивіших куточках України.

Зазначимо, що фототуризм – це різновид дивного відпочинку, який набирає популярності у всьому світі. А в Україні він розвивається завдяки користувачам соціальних мереж Instagram та Facebook. «Сьогодні серед найвідвідуваніших природних об'єктів – Софіївський парк в Умані, Добропарк Київської області, парк «Олександрія» в Білій Церкві, парки в Тростянці та Качанівці, Буцький каньйон, що в Черкаській області. Більшість туристів їдуть на екскурсії до Чернігова, Чигирина, Канева, Козелця, Батурина, Богуслава, Бук і Чорнобиля».

Найважливішим етапом формування стратегії розвитку внутрішнього туризму в Україні є стратегічний аналіз. Одним з інструментів стратегічного аналізу виступає SWOT-аналіз, який широко використовують у зарубіжній практиці корпоративного управління. Цей універсальний метод особливо ефективний при аналізі переваг і недоліків внутрішнього туризму України. На основі результатів стратегічного аналізу виробляють пріоритети розвитку внутрішнього туризму, а також окремі стратегії протидії негативним факторам. SWOT-аналіз допомагає з'ясувати обставини, за яких розвивається внутрішній туризм України, збалансувати вплив внутрішніх переваг і недоліків із впливом сприятливих можливостей та загроз. Такий аналіз

допомагає визначити не тільки можливості країни, а й усі доступні переваги над конкурентами [39, с. 43].

Найбільш важливим етапом SWOT-аналізу, на нашу думку, є усвідомлення загроз. «Загрози – це зовнішні чинники, що є бар'єром, перешкодою, небезпекою або тягнуть за собою додаткові витрати» [40, с. 156]. Оскільки загрози існують і на них вплинути важко, то необхідно вжити заходів для уникнення їх негативних наслідків. Ігнорування загроз може призвести до втрати ринків, гальмування розвитку внутрішнього туризму, а це, у свою чергу, до зниження темпів розвитку економіки загалом. Усвідомивши перешкоди, які можуть похитнути створену інфраструктуру, ретельно оцінивши проблеми, які будуть виникати на шляху розвитку галузі, зможемо сформулювати заходи для їхнього уникнення або зменшення їх дії на розвиток внутрішнього туризму. Наступним кроком буде побудова ієрархії можливостей внутрішнього туризму для отримання позитивних результатів через досягнення стратегічних цілей. Це нові можливості, які в майбутньому будуть необхідними та корисними для перспективного розвитку внутрішнього туризму [41, с. 437]. У загальному вигляді можливості – це тенденції та зміни в бізнес-середовищі, які можуть бути використані для стимулювання розвитку внутрішнього туризму в сучасних умовах та додання існуючих труднощів [40, с. 156].

Урахування всіх чотирьох складових SWOT-аналізу в комплексі допомагає визначити основні стратегічні напрями розвитку внутрішнього туризму, сформулювати цілі та конкретні завдання. Крім того, SWOT-аналіз надасть змогу намітити план стратегічного розвитку внутрішнього туризму в майбутньому, передбачити необхідні дії та засоби, врахувати нові можливості.

Нижче наведено узагальнений SWOT-аналіз розвитку внутрішнього туризму в Україні, на основі якого визначимо окремі напрями, недоліки й переваги його розвитку (див. табл. 2.4). Це дозволить виявити проблеми, які стримують розвиток внутрішнього туризму в сучасних умовах національної

економіки.

Таблиця 2.4 – SWOT-аналіз розвитку внутрішнього туризму в Україні

Strength – сильні сторони (внутрішні)	Weakness – слабкі сторони (внутрішні)
1	2
1. Унікальна історична і культурна спадщина. 2. Наявність потенційно брендових об'єктів і продуктів. 3. Річка Дніпро як водна артерія, зона відпочинку і місце проведення різних заходів, пункт зупинки круїзних пароплавів. 4. Курортні зони Азовського узбережжя. 5. Горно-лижні курорти України. 6. Сім чудес України, які можна порівняти зі світовими. 7. Високий рівень концентрації людського капіталу, наявність наукових закладів, що готують спеціалістів з в галузі туризму 8. Можливості розвитку гастрономічного та винного туризму. 9. Наявність ресурсів до створення оздоровчих комплексів. 10. Можливості розвитку інноваційних видів туризму. 11. Внутрішньо переміщені особи.	1. Низька якість туристичних послуг. 2. Обмежена реклама в засобах масової інформації, а також в Інтернеті. 3. Застаріла туристична інфраструктура, яка не відповідає європейським стандартам якості. 4. Незадовільний стан транспортної інфраструктури, низька якість послуг з перевезення. 5. Відсутність сформованого цілісного бренду України. 6. Державне фінансування розвитку туризму. 7. Висока вартість обслуговування. 8. Відсутність загальнодержавної інформаційної системи у сфері туризму та курортів і її інтеграція до світової інформаційної туристичної мережі. 9. Недосконалість нормативно-правової бази. 10. Невисокий рівень впровадження нових технологій на основі використання прогресивних форм обслуговування і сучасного обладнання.
Opportunity – можливості (зовнішні)	Threats – загрози (зовнішні)
1. Удосконалення державної політики. 2. Розробка та реалізація стратегічних програм розвитку туризму в регіонах. 3. Розробка Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. 5. Покращення екологічної ситуації. 6. Розширення асортименту надаваних послуг. 7. Розвиток туристичної інфраструктури. 8. Розвиток міжнародних мереж (у тому числі і експорт послуг). 9. Популяризація туристичних продуктів регіонів (міст) у ЗМІ, соціальних мережах. 10. Розвиток людських ресурсів.	1. Початок повномасштабного вторгнення Росії. 2. Наслідки пандемії COVID-19. 3. Фінансово-економічна криза. 4. Недосконала податкова політика, яка ставить виробника послуг і товарів у дуже невигідне положення, що знижує зацікавленість у розвитку та розширенні виробництва. 5. Нестабільна цінова політика в Україні, зокрема, в області споживання електроенергії та енергоносіїв. 6. Посилення тиску з боку конкурентів. 7. Відсутність належного державного і громадського контролю.

Продовження таблиці 2.5

1	2
	8. Розвиток туризму в близько розташованих країнах. 9. Демографічна катастрофа. 10. Збільшення ціни на туристичні послуги, зменшення попиту.

SWOT-аналіз розвитку внутрішнього туризму в Україні вказує на внутрішні сильні й слабкі фактори, а також на зовнішні можливості та загрози (ризики), які впливатимуть на його розвитку.

Отже, необхідно з'ясувати, що в сучасних умовах заважає активному розвитку внутрішнього туризму в Україні. Тому що, наша країна має великий потенціал для розвитку внутрішнього туризму, але його розвитку заважають багато проблем. Маючи великий туристичний потенціал для розвитку внутрішнього туризму в Україні є багато проблем (див. рис. 2.3).

По-перше, через повномасштабну війну та воєнний стан змінилася специфіка відпочинку внутрішніх туристів в Україні. Туристи віддають перевагу короткостроковим вікендам, інколи – їдуть на тиждень. Були запуснені процеси всередині країни, щоб забезпечити евакуацію людям із зони бойових дій. Багато працівників туристичної галузі й самі були вимушені покинути своє місце проживання. Велика кількість працівників готелів, ресторанів, туристичних фірм їдуть до інших країн в пошуку роботи.

По-друге, наслідки пандемії COVID-19 позначилися на залежності туристичних потоків від ситуації з пандемічними обмеженнями у регіонах України. Зазначимо, що пандемія, яка розпочалась в березні 2020 р., спричинила нові проблеми і виклики, внесла певні корективи, суттєві для внутрішнього туризму України, зокрема ризик виникнення збитковості туризму. За оцінками фахівців, у період пандемії на заваді залученню споживачів може стати також бажання надавачів туристичних послуг компенсувати втрати частини сезону за рахунок підвищення цін, зменшення якості сервісу та витрат на облаштування об'єктів відпочинку.

Рис. 2.3 – Найбільш важливі проблеми розвитку внутрішнього туризму в Україні

У період адаптивного карантину спостерігається тенденція зміни пріоритетів внутрішніх туристів: вибір коротших термінів відпочинку, переважання індивідуального пересування (автотуризм) та індивідуального розміщення, вибір оздоровчого, морського та сільського туризму. Крім того, змінюються вподобання споживачів, прискорюється впровадження он-лайн технологій, приділяється більше уваги гігієні та здоровому способу життя, активніше використовуються безготівкові та безконтактні методи оплати та засоби адресної доставки.

По-третє, розвиток внутрішнього туризму стримує погана туристична інфраструктура. Як зазначено у Законі України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про туризм» туристична інфраструктура – сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів [24]. Таким чином, це будівлі і споруди, засоби комунікації, транспортна система, які задіяні в наданні туристичних послуг. Туристична інфраструктура представлена сукупністю матеріально-речових об'єктів, діяльність яких спрямована на задоволення туристичних потреб населення.

На нашу думку, інфраструктура саме у туристичній сфері представлена будинками та спорудами, елементами транспортної інфраструктури, закладами культури, ін. закладами, які задіяні в наданні туристичних послуг.

Останні роки в Україні спостерігається швидкий розвиток елементів туристичної інфраструктури. Основою такого розвитку є ефективні інвестиції. Прикладом застосування інвестицій розвиток гірськолижного курорту «Буковель». Зазначимо, що на його території крім готелів та баз відпочинку, побудована велика кількість лижних шкіл, сноупарків, велопарків, також на території Буковелю знаходиться табір «Артек». Буковель затребуваний не лише для внутрішнього туризму, але і для туризму в'їзного. Від усієї кількості туристів, 10 – 12% припадає на іноземних

туристів, це пояснюється тим, що гірськолижний курорт Буковель значно дешевший за ціновою політикою, за якістю він також не поступається іншим гірськолижним курортам світу. Але існує проблема – період функціонування гірськолижних трас: листопад – травень. З кожним роком Буковель відвідували на 18 – 20% більше туристів, це спонукає побудуванню нових прокатів гірськолижних та туристичних споряджень та прокладення нових лижних трас [42].

Щоб туристам було комфортно подорожувати, держава активно інвестує в розвиток туристичної інфраструктури. В планах на 2022 рік було зазначено:

- Укрзалізниця запустить 10 нових поїздів Інтерсіті+ та побудує 500 нових спальних вагонів;
- національний авіаперевізник Ukrainian National Airlines здійснить перший рейс;
- модернізують 8 аеропортів і ще 2 збудують;
- в рамках проєкту «Велике будівництво» у 2022 – 2024 рр. планують відремонтувати 15000 км доріг та 810 мостів [43].

Ще одна проблема для розвитку внутрішнього туризму в Україні – це сезонність. Взимку люди подорожують дуже мало. Тобто сезонність в попиті різна і залежить від виду туризму і території його освоєння. Так, лікувально-пізнавальний туризм схильний до сезонності меншою мірою, а курортний і гірськолижний – більшою мірою. Отже, попит на туристичні послуги в окремому регіоні України різний.

Крім того, як зазначають експерти, головною проблемою туристичного бізнесу Карпат є складність доїхати в цей регіон, тобто дефіцит квитків на поїзди. Щоб уникнути цих труднощів, багато туристів приїжджають власним транспортом, але поки що не в усіх регіонах Карпат відремонтовані дороги. Немає сумніву, що для розвитку внутрішнього туризму в Україні необхідний капітальний ремонт автомобільних доріг. Якісна інфраструктура сприятиме розвитку туризму. Наприклад, озера Домашнє і Пісочне (обидва в селі

Кримне), Лютка і ще одне Пісочне (с. Поліське) та Святе (с. Чевель) давно стали популярними місцями для внутрішніх туристів. Відремонтована дорога збільшить потік відпочивальників до заповідних територій. Поряд також є заказники (гідрологічний, загальнозоологічний, загальногеологічний, орнітологічний), заповідне урочище і ботанічні пам'ятки.

Проблеми з дорогами ще загострюється тим, що в Україні бракує туристичних автобусів, не можна ввозити туристичні імпорتنі автобуси (молодше 2010 р. випуску), а в нашій країні їх не виробляють. Україні немає ефективного державного регулювання туристичної галузі. Ніхто не стежить за якістю надаваних послуг. Один з таких прикладів стосується питання надання готелям зірок. У відповідному реєстрі на сайті Мінекономрозвитку зазначалось, що з чотирьох тисяч готелів в Україні зірки присвоєно лише 180 (5%). Необхідно поліпшити ситуацію з наданням туристичної інформації, зокрема, більше розміщувати туристичних стендів у місцях відпочинку.

Ще одна проблема, яка негативно позначається на внутрішньоукраїнському турпотоці, це запровадження безвізового режиму з країнами ЄС. Українським туристам стало легше поїхати до Європи, тому частина туристів, які раніше відпочивали всередині країни, вирішили відвідати європейські країни. Але тенденція до переорієнтації українських туристів з вітчизняних на іноземні курорти значно не відзначається. З одного боку, «Безвіз» – це, в першу чергу, можливість вільно подорожувати європейськими кордонами. Втім, свобода пересування – це не єдина перевага безвізового режиму з Європейським союзом. Відкриті кордони позначаються на багатьох сферах життя. З іншого, негативно позначається на внутрішньоукраїнському туристичному потоці. Українським туристам стало легше поїхати в Європу, тому частина туристів, які раніше відпочивали всередині країни, вирішили з'їздити в європейські країни [1].

Крім того, Україна, як відомо, володіє значним туристичним потенціалом, є однією з провідних країн Європи за кількістю об'єктів історико-культурної спадщини. Лише на державному утриманні перебуває

150 тис. нерухомих пам'яток історії та культури, зокрема 57206 пам'яток археології, 51364 – історії, 16800 – архітектури та містобудування, близько 200 замків [63]. Але на жаль, ці туристичні об'єкти перебувають в неналежному стані, більша частина з них потребує реконструкції, об'єкти туристично-спортивної інфраструктури потребують значного удосконалення. Проте є і позитивні здобутки приведення туристичних об'єктів та інфраструктури в порядок. Так, заслуговує вивчення організація реконструкції за прикладом концесійних та орендних договорів щодо замку «Паланок» й історичних споруд у с. Тартаків і Старому Селі (Львівська область).

Ще однією проблемою є необхідність державного регулювання розвитку внутрішнього туризму. Це не викликає сумнівів. Стабільний розвиток туризму можливий на умовах співробітництва держави та бізнесу. Це необхідно для розробки й реалізації програм, які будуть ураховувати специфіку туристичної галузі. Враховуючи сучасні реалії в Україні, необхідно створити оптимальні, раціональні та вигідні для розвитку туристичного бізнесу нормативно-правові акти, постанови та закони. Державне регулювання туристичної сфери має спрямовуватись не лише на досягнення позитивного ефекту від реалізації функцій внутрішнього туризму та усунення можливих загроз для галузі, а й на оцінювання рівня впливу відповідних чинників зовнішнього середовища, які в сукупності мають створювати умови, сприятливі для подальшого розвитку внутрішнього туризму в Україні [44, с. 66].

Таким чином, зазначимо, що потенціал внутрішнього туризму України, з урахуванням широкого спектра рекреаційних ресурсів України, є очевидним. Його розвиток здатний вирішити не лише економічні, а й важливі соціальні та політичні завдання. Україна як об'єкт туризму повинна стати привабливим багатогранним туристичним брендом, подолати стереотипи уявлення про Україну виключно як «гарячу точку» та виступати в ролі ефективного PR інструменту на міжнародній арені. Окреслені проблеми, з

одного боку, ускладнюють функціонування та розвиток внутрішнього туризму, а з іншого – надають змогу виокремити найбільш пріоритетні з них для вдосконалення механізмів державного регулювання, щоб якщо не вирішити, то принаймні зменшити їх негативний вплив. Україні для розвитку внутрішнього туризму необхідна державна програма підтримки галузі з різними фінансовими та податковими стимулами, яка буде спрямована на створення сприятливих умов для приходу в країну інвесторів і будівництво відповідної інфраструктури [45; 46]. Проблеми розвитку внутрішнього туризму в Україні потребують посилення уваги з боку уряду щодо їх вирішення. Ці способи та методи впливу, які використовуються для регулювання туристичної сфери, далеко не завжди виявляються адекватними сучасним умовам. Тому необхідно змінювати ситуацію на краще за допомогою вдосконалення системи та механізмів її державного регулювання з урахуванням досвіду країн, у яких державна політика щодо туризму є успішною і спрямована на забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національного туристичного продукту.

Отже, після завершення війни наша країна має всі шанси стати популярним напрямком для подорожей.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Напрямки розвитку внутрішнього туризму України в сучасних умовах

З початку повномасштабного вторгнення туризм в країні скоротив свою діяльність. Діяльність туристичної галузі – це не лише підтримка бюджету країни, хоча така її функція є надзвичайно важливою, особливо в часи тривання військових дій. До нових тенденцій відпочинку в Україні, яким будуть віддавати перевагу внутрішні туристи під час та після війни наведемо на рисунку 3.1.

Рис. 3.1. – Напрямки розвитку внутрішнього туризму України в сучасних умовах

1. Зростання потреби в рекреаційному туризмі.

Два роки пандемії COVID, які стрімко перенесли нас у воєнний хаос, далі – хвиля міграції, вихід за рамки буденності, стрес, горе, втрати. Після цих жахів людям захочеться щось простого і відпочинкового. Відпочинок у моря, в горах чи лісі – те, що буде повертати до життя і допоможе відновити сили.

2. Стануть популярними релакс-тури – експрес-тури. Вони допомагатимуть відновити психіку. Безліч людей виснажені морально і фізично. Особливо ті, хто був в гущі подій: військові, лікарі, поліція. Мешканці, які опинилися в епіцентрі війни та руйнувань. Вони розраховані максимум на 5 днів, а бюджет майже по собівартості. Релакс-тури передбачають природу, еко-садиби, де можна надихнутись і почуватись у безпеці. Вони передбачають відпочинок на Західній Україні.

3. Поїздки у рідні знайомі краї, ріст інтересу до традицій. Людям вже зараз хочеться відчувати щось звичне. Провести прості вихідні з вудочкою біля ставка. Дивитися, як граються діти у дворі. Це даватиме відчуття звичного життя, яке було до війни. Стрес допоможуть вилікувати гончарство, писанкарство. Людей цікавитимуть дуже заземлені, майже рутинні речі, що повертають впевненість у тому, що життя триває, і які допоможуть відчувати радість моменту.

4. До нашого дарк-туризму відносився Чорнобиль. Але зараз дарк-туризм – це вся наша Україна. Українці будуть прагнути на власні очі побачити міста наших військових успіхів і ті місця, про які читали в новинах. Захочуть побачити Рудий ліс, де недолуго заковувалися окупанти, зруйновані домівки у Бородянці, чи спустошені вулиці Маріуполя. Люди захочуть побачити, допомогти місту і людям особисто, й відчувати енергію відновлення [43].

5. Під час війни на карті України і Київщини зокрема з'явилося безліч міст та громад, які незламно і героїчно чинили і чинять спротив агресору. Маріуполь, Чернігів, Харків, Буча, Гостомель, Ірпінь, Бородянка та багато

інших міст і громад. Ними вже зараз пишаються ті, хто там ніколи не був. І українці й іноземці захочуть побувати у місцях, де російські злочинці чинили звірства, а наш народ героїчно виборював свободу.

6. В Україні також в майбутньому буде розвиватись меморіальний туризм. Але такі делікатні теми потрібно розкривати з повагою до жертв трагедії та місцевого населення, що пережило травматичні події. Тому Державна агенція розвитку туризму в Україні запропонував залучити Український інститут національної пам'яті. Співпраця державних інституцій та бізнесу, а також культурних ініціатив дозволить в майбутньому реалізувати дійсно релевантні проєкти для цього напрямку. Зазначимо що середньостатистичний турист відправляється в подорож не заради відвідування місць трагедії. Туристичні бренди будуються навколо зрозумілих речей – це природа, архітектура, атмосфера, історичні локації, їжа.

Сьогодні туристична галузь України – це не лише підтримка бюджету країни, вона виконує важливу роль ефективної психологічної реабілітації. Коли держава опинилася в ситуації військового конфлікту, це відобразилося на психологічному та емоційному стані громадян. Через постійний стрес та перебування у стані напруження, страху та відчаю люди як ніколи потребують можливості хоча б у невеличких радощах знайти відраду та тимчасовий спокій. Туристичні подорожі добре сприяють та допомагають на деякий час переорієнтуватися, відпочити фізично та психоемоційно. Це благотворно впливає на їх здоров'я та працездатність.

Тому, особливо в цих умовах, стає актуальним питання розробки стратегічних напрямів формування та розвитку внутрішнього туризму в Україні.

Державним агентством розвитку туризму в Україні визначено напрямки розвитку туризму в умовах воєнного стану (див. рис. 3.2).

Серед них виокремлено:

- створення та розробка «Маршрутів пам'яті» (для увічнення

подвигу українського народу під час війни);

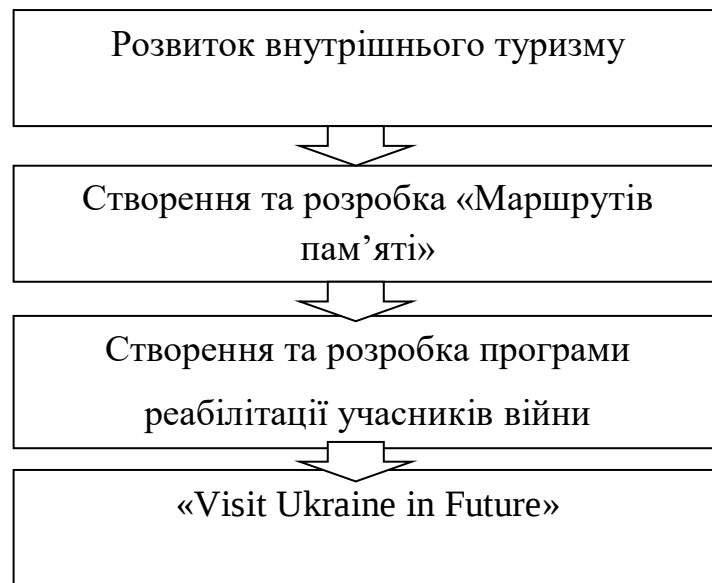

Рис. 3.2 – Напрямки розвитку внутрішнього туризму в Україні в умовах війни

- створення та розробка програми реабілітації учасників війни (санаторно-курортний напрямок);
- робота на перспективу щодо залучення в Україну іноземних туристів (Visit Ukraine in Future) [43].

На наш погляд, потрібно в цей перелік включити також розвиток психологічного туризму, як перспективного напрямку розвитку внутрішнього туризму та актуального для туристичного бізнесу. В Законі України «Про туризм» не міститься в переліку видів туризму такого напрямку, як психологічний, який більш відомий як PSY-туризм. Психологічний напрям в туризмі є досить поширеним у багатьох країнах світу і часто трактується як тревел-терапія чи езо-туризм. В Україні психологічний туризм є відносно новим напрямом. Найбільший його розвиток розпочався з 2014 року, тобто від початку проведення бойових дій в східних областях України.

В наукових джерелах виділено декілька визначень поняття «психологічний туризм». Зазначено, що це «спеціально розроблена технологія для відновлення і підтримки психологічного здоров'я людини у сучасному світі, поєднання цікавого відпочинку з придбанням корисних психологічних умінь і навичок» [3]. Більша їх частина підкреслює значення психологічного туризму для відновлення психологічного здоров'я людини.

Психологічний напрямок розвитку туризму в Україні почали вивчати зовсім недавно. Серед українських дослідників можна назвати таких як Гуцуляк Н. та Чабан М. Більш ґрунтовно цей напрям досліджували іноземні науковці, а саме: Алієва В., Буряк Л., Вілліаміра М., Вірді Р., Дьяченко М., Дугельна Т., Дункер К., Ланберг О., Малкіна-Пих І., Манілова І., Паталкова М., Столярчук Є., Тріані А.

Сьогодні вже існують форми психологічного туризму:

- похід разом з психологом і провідником;
- закордонна поїздка, яка передбачає можливість проходження яких-небудь тренінгів;
- еко-туризм, який дає можливість людині пізнати світ, що оточує його, і набути корисних психологічних навичок. У більшості випадків еко-туристи мешкають в наметах в лоні природи;
- поїздка у велике місто, що супроводжується цікавими екскурсіями і тренінгами (цивілізований туризм).

Перш за все психологічний туризм це новий вид відпочинку з глибинним зануренням у ресурсні стани психіки, який виник на перетині захопленості людьми подорожами і психологією, тут переплітається відпочинок (подорож) і розвиток. Він поєднує одночасно три види діяльності, які корисні і дуже ефективні:

- відпочинок, як спосіб розслабитися і відновити сили;
- психологічна розвантаження в супроводі професіоналів;
- саморозвиток.

Психологічний туризм передбачає не просто об'єднання туризму

(подорожі, відпочинку і пізнання) з психологічною роботою через психотехнології, соціально-психологічні тренінги, психотерапію і консультування, але й вибудовування цілісного контекстного простору, в якому особистісний та груповий розвиток обумовлений впливом на нього соціокультурних і природних чинників середовища.

Сучасна людина схильна до щоденного стресу та інформаційного перенасичення, а деякі вчені говорять про епідемію самотності. З початком війни розпочався перелом психічного здоров'я у бік погіршення. Наприклад, поширеність депресивних розладів зросла вдвічі.

Психічне здоров'я належить до стану емоційного, психологічного та соціального благополуччя. Ось як Всесвітня організація охорони здоров'я визначає це поняття: «психічне здоров'я – це стан благополуччя, в якому кожна людина реалізує свій потенціал, здатна справлятися зі звичайними життєвими стресами, може продуктивно і плідно працювати і робити свій внесок у розвиток суспільства».

Останні 50 років ментальне здоров'я населення планети постійно погіршується. Покоління Z, яке включає тих, хто народився між серединою 1990-х і серединою 2000-х років, демонструє найгірші показники психічного здоров'я. Згідно з опитуванням, проведеним Американською психологічною асоціацією (АРА), 27% представників покоління Z повідомляють про наявність проблем із психічним здоров'ям, порівняно з 15% мільйонів, 13% покоління X, 7% бекі-бумерів та 5% людей похилого віку.

Тому пропонуємо розробити комплексну політику у сфері захисту психічного здоров'я, яка включає розширення доступності психологічної та психіатричної допомоги громадянам за умов впливу війни. А також виходячи з цього розробити тур з оновлення психічного здоров'я. Тур який доступний будь-якої пори року, наприклад у Карпатах. Розраховані на групу людей із 14 осіб або більше. Тур у якому крім гід-екскурсовода, буде присутній психолог, лікарі, фітнес-тренер, а також повар. Тур де щоранку розпочинатиметься з йоги на природі, де буде розмова з психологом, а також

щоденне ознайомлення з чимось новим, наприклад, поїздка замками Карпат, або ознайомлення з якимось новим ремеслом в Україні, наприклад гончарне ремесло, або зробити щось екстремальне, як стрибок з парашута. Цей тур також вміщатиме себе спа-процедури. Зближення з новими людьми в режимі реального часу, а не в соціальних мережах, адже спілкування є дуже важливою частиною для людини. Ну і звичайно ж це гастрономічний тур, де кожного вечора люди їстимуть і дегустуватимуть нові страви, як щось незвичайне українське, так і європейське чи східне, і плюс відвідування українських майстерень, а також винних льохів. Проживання під час туру може здійснюватися як в отелі, так и в санаторії, так і за участю глемпінгу.

Такий тур допоможе знайти нових знайомих, що допоможе сприймати себе частиною спільноти, що дуже важливо після карантинних умов, надасть життю сенсу, змушує відчувати себе важливими та додасть впевненості, що у нас є люди, на яких людина зможе покластися у важкі часи, а також це дасть відчуття що людина не самотня. Фізичні вправи допоможуть покращити сон, змусять почуватися більш розслабленим і збільшать вироблення ендорфінів, які піднімуть настрій.

Також вчені давно помітили, що зв'язок із природою покращує психічне здоров'я показало, що 90-хвилинна прогулянка на природі може знизити активність мозку в області, яка називається субгенуальною префронтальною корою. Ця ділянка активна, коли людина розмірковуємо над негативними думками. Прогулянка вздовж жвавої дороги не заспокоїла цієї області [47].

За даними Національної служби здоров'я (NHS) Великобританії, навчання – це ще один спосіб підтримки психічного здоров'я. У NHS стверджують, що люди, які продовжують навчатися після закінчення школи та університету, повідомляють про більш високий добробут та більшу здатність справлятися зі стресом. Постановка цілей та його досягнення може створити позитивні почуття задоволення собою. Навчання часто включає взаємодію з іншими людьми. А головне – щодня дізнаватися про щось нове.

3.2. Розробка нового туру до Карпат

Психологічний тур «Зустріч із собою» розроблено за рекомендаціями вчених. Даний тур підійде не всім, не кожна людина знає і не кожна визнає про те, що має проблеми з психічним здоров'ям. Але незважаючи на це, тур буде актуальним серед певних людей, зараз він підійде як для всіх українців, а в майбутньому, і для іноземців.

Тур «Зустріч із собою»

1. Розробка програми тура.

Тур – груповий.

Кількість туристів у групі – 14 осіб.

Вікова категорія – відсутня.

Кількість днів мандрювання – 10 діб.

Мета подорожі – комбінована: лікувально-оздоровча, пізнавальна, спортивна.

По сезонності дії тур – цілорічний.

Маршрут тура: Київ – Мукачево.

Розміщення в санаторії «Кришталеве джерело».

Тип харчування: повний пансіон (сніданок, обід, вечеря).

Перелік послуг: трансфер, екскурсії, розважальні заходи.

Вартість туру – 25128,6 грн.

Програма туру (див. додаток Б) розроблена для туристів, різноманітність екскурсій і розваг робить тур насиченим і привабливим, перевагою туру є поєднання лікувального оздоровлення, спорту, екскурсійного обслуговування та вільного часу туристів. Особливість тура полягає в тому що протягом усього тура з групою буде присутній психолог, який допоможе та дасть певні завдання як групі так і особисті для оновлення ментального здоров'я. Конкурентоспроможність тура досягається за рахунок максимальної насиченості програми і якісним сервісом.

Санаторій «Кришталеве джерело» – усамітнене і напрочуд чисте місце

біля підніжжя лісу на схилі Карпат, у долині гірської річки, знаходиться у знаменитому курорті Поляна. Сюди ще століття тому приїжджали вельможі з усього світу для того, щоб покращити своє самопочуття за допомогою цілющих вод. Джерела вод розміщуються прямо біля установи. Вони багаті на йод, бор, цинк, кремній. Сучасний медичний комплекс, розважальний центр, можливість відвідати СПА – все це гарантує гарний відпочинок. Розташування осторонь дороги, на території тінистого парку, забезпечує затишок і усамітнення, що дозволяє насолоджуватися чистим гірським повітрям, у перервах між оздоровчими бальнеологічними процедурами.

Багатство екзотичних дерев зачарує в дендропарку «Березинка», вразить справжнє «джерело близнюків», здивує історія легендарного замку Канків, який в стародавні часи не поступався красою і величчю мукачівському «Паланку», полонить архітектура палацу Щенборна, який колись був центром романтики, а також загадковий замок «Сент-Міклош», в якому створювалась історія кохання і Європи, все це та ще більше дивовижного в турі «Зустріч із собою». Приємним бонусом туру стане відвідування дегустаційного винного підвалу легендарного винороба Закарпаття Івана Урсти, вина якого завжди займають призовий місця на фестивалях, та унікальна буйволина ферма «Карпатський буйвіл», де займають відновленню популяції цих дивовижних тварин. Дегустація молока, сметани, масла та спражнього сиру моцарелла з молока чорних буйволиць.

Визначемо собівартість туру на одного туриста.

Вартість проживання у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Вартість розміщення

Місто	Назва готелю	Вартість двомісного номеру, грн.
Київ	Royal glamping	3000
Мукачево	Санаторії «Кришталеве джерело»	1600

У таблиці 3.1 представлено вартість розміщення в глемпінгу «ROYAL glamping» та санаторії «Кришталеве джерело» по даному маршруту.

Вартість розміщення в санаторії «Кришталеве джерело» включає повний пансіон (сніданок + обід + вечеря).

Вартість розміщення на 1 туриста в двомісному глемпінгу за одну добу = 3000 грн. $\div 2 = 1500$ грн.

Вартість розміщення на 1 туриста в двомісному номері в санаторії за одну добу = 1600 грн. $\div 2 = 800$ грн.

Кількість ночівель – 9. Усі туристи будуть проживати в двомісних номерах. Вартість проживання на одного туриста в межах даного туру наведена в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 – Розрахунок вартості проживання

Місто, готель	Кількість ночей	Вартість, за 1 туриста	Сума з 1 туриста, грн.
м. Київ, Royal glamping	2	1500	3000
м. Мукачеве, Санаторії «Кришталеве джерело»	7	800	5600
Разом			8600

Визначаємо вартість харчування. По даному маршруту тільки сніданок, обід та вечеря в санаторії «Кришталеве джерело» входять у вартість розміщення, тому інші види харчування оплачуються додатково. Розрахунок вартості харчування наведено в таблиці 3.3.

Проводимо розрахунок витрат на проїзд.

Витрати на проїзд:

Переїзд за маршрутом Київ – Мукачеве (потяг, плацкарт).

Трансфер (автобус Mercedes Sprinter 2011; зустріч, проводи).

Таблиця 3.3 – Розрахунок вартості харчування

Харчування	Підприємство харчування	Вартість на 1 туриста, грн
Обід	ресторан «Мама, я дома!»	320
Вечеря	ресторан «МАМА МАНАНА»	450
Обід	ресторан «Порядний Газда»	380
Обід	Chizay Мала Гора.	450
Дегустація	в «Пивниця Ракоці»	100
Дегустація	в винному підвалі Закарпаття Івана Урсти.	100
Сніданок, обід, вечеря	під час перебування ROYAL glamping	1700
Сніданок, обід	під час підйому на вершину Говерла.	450
Вечоря	Прощальна вечоринка	500
Разом		4450

Усі розрахунки витрат на транспортні послуги зведено в таблицю 3.4.

Таблиця 3.4 – Розрахунки витрат на транспортні послуги

Маршрут	Вартість, з 1 туриста, грн.	Примітки
1	2	3
Київ – Мукачево	765	поїзд №029К, відправлення 21:08, прибуття 08:05.
Трансфер (зустріч)	300	На одного туриста – 75 грн.
Трансфер під час екскурсії	1400	Оренда автобуса 1 година – 450 грн., 40 годин – 18 000 грн.
Разом	2 465	

Визначаємо витрати на екскурсійне обслуговування та розважальні заходи.

Екскурсійне обслуговування, вхідні квитки в музеї, анімаційні програми, відвідування інших заходів – це все відноситься до додаткових

туристсько-екскурсійних послуг. Кількість туристів у групі – 14 осіб.

Для розрахунку вартості екскурсійного обслуговування та розважальних заходів складаємо список усіх заходів та їх вартості по маршруту (див. табл. 3.5).

Таблиця 3.5 – Розрахунок витрат на екскурсійне обслуговування та розважальні заходи

Захід	Вартість, з 1 туриста, грн.	Примітки
1	2	3
Оренда байдарки або SUP Surfing.	200/250	Двомісна байдарка – 400 грн. На одного туриста – 200 грн.
Екскурсія в резиденцію Межигір'я	300	Екскурсія на групу – 4200 грн. На одного туриста – 300 грн.
Екскурсія по Києво-Печерській Лаврі.	50	Вартість на одного туриста 47 грн. + 3 грн. свіча.
Оренда велосипеда	400	На один день – 200 грн.
Екскурсія в палац Шенборна	30	Загальний – 30 грн., школярі – 15 грн.;
Екскурсія в замок Сент-Міклош	добровільна пожертва	
Екскурсія в замок Паланок	100	дорослі – 100 грн., студенти, пенсіонери – 50 грн., діти до 14 років – 30 грн.;
Майстер-клас гончарства.	350	Вартість випалення 150 грн.
Екскурсія на буйволину ферму «Карпатський буйвіл»	130	Дегустація продуктів з буйволиного молока – 75 грн/чол
Подйом на Говерлу	50	50 грн – загальний, студентський, пенсійний., 25 грн – учнівський
Разом	1610/1660	225 грн.

Всі види витрат на одного туриста по маршруту зведені в таблицю 3.6.

Визначаємо витрати на керівника групи у формулі (3.1):

Таблиця 3.6 – Розрахунок собівартості туру на одного туриста

Статті витрат	Сума, грн.
Проживання	8600
Харчування	4450
Транспортні послуги	2465
Екскурсійне обслуговування та розважальні заходи	1610/1660
Страховання	120
Витрати на керівника групи	1235
Витрати на психолога	1235
Витрати на вечоринку	500
Разом	20265

$$\text{Витрати на керівника} = (\text{сума витрат на 1 туриста}(P+X+T+E+C)) / \text{кількість туристів у групі} \quad (3.1)$$

де P – проживання; X – харчування; T – транспортні послуги; E – екскурсійне обслуговування та розважальні заходи; C – страхування.

Витрати на керівника (психолога) групи = 1235 грн.

Отже, собівартість туру, на одного туриста складає 20265 грн.

Визначаємо винагороду туроператора.

Відсоток винагороди, що складається в ціну пакету туру на покриття інших витрат, відрахування до фондів на заробітну плату і чистий прибуток, коливається в межах від 15 до 30%.

У нашому випадку винагорода складає 20% від собівартості туру.

Винагорода туристичного оператора = 20% від собівартості туру = 20% від 20840 грн. = 4053 грн.

Визначаємо податок на додану вартість.

Суми податку на додану вартість (ПДВ), сплачені туристичним оператором у складі витрат на придбання товарів (послуг) для формування туристичного продукту включаються у витрати і не враховуються при визначенні бази обкладання ПДВ, тобто не включається у базу

оподаткування. Ставка ПДВ – 20%.

Винагорода (база обкладання ПДВ) визначена у сумі 4053 грн, тому податкові забор'язання по ПДВ розраховується за формулою (3.2):

$$ПДВ = 20/100\% \times \text{винагорода} \quad (3.2)$$

ПДВ = 810,6 грн.

Розраховуємо ціну розробленого туру за формулою (3.3):

$$\text{Загальна вартість туру} = \text{витрати (собівартість)} + \text{винагорода} + \text{ПДВ} \quad (3.3)$$

Загальна вартість туру = 25128,6 грн.

Отже, загальна вартість туру, що підлягає сплаті туристом складає 25128,6 грн. До загальної суми не входить ціни на медичне обслуговування, які перевищують суму 250 грн., за призначенням лікуючого лікаря. А також не входить проїзд або перельоту до началу, а також після закінчення туру.

Таким чином, в умовах війни складно розглядати внутрішній туризм з економічною перспективою. Сьогодні важливо аналізувати туризм точки зору поведінки туристів під впливом емоційних факторів. Туристи хочуть втекти від повсякденності та стресу, щоб знайти нові виміри життя, новий досвід, унікальні чи нестандартні ситуації. Досягти внутрішньої цілісності і гармонії людини можливо за допомогою спеціально організованої туристичної діяльності, а саме внутрішнього туризму.

Отже, щоб відродити внутрішній туризм в Україні необхідно підтримувати інтерес до країни вже зараз. Й до цього можуть долучитися усі наші громадяни, які виїхали зі своїх місць. Потрібно розповідати про свої улюблені місця, страви, події, культурні традиції й видатні історичні події. Ділитися емоціями й зацікавленнями. Особисті історії завжди цікавіші за будь-яку рекламну кампанію.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційної дипломної роботі досліджено сучасний стан, проблеми та фактори впливу на розвиток внутрішнього туризму в Україні та його перспективи. Одержані в процесі дослідження результати та їх узагальнення надають змогу сформулювати такі висновки й внести пропозиції, які мають теоретичне та практичне значення.

1. Охарактеризовано теоретичні основи розвитку туризму. Зазначено, що індустрія туризму, туристична галузь, туризм забезпечують пропозицію комплексного туристичного продукту та туристичних послуг, вироблених суб'єктами туристичного ринку. Розвиток туризму починається від найперших його проявів до сучасного рівня та надає змогу підвищити рівень зайнятості населення, диверсифікацію національної економіки, збереже і сприятиме розвитку культурного потенціалу, а також підвищить рівень інноваційності національної економіки

2. Охарактеризовано види туризму. Види туризму мають велике значення для практичної діяльності працівників сфери туризму. Вони допомагають виявляти попит на туристичні послуги і формувати ринок туризму, виробляти і реалізовувати туристичні продукти, вирішувати проблеми територіального розміщення об'єктів туристичної інфраструктури, планувати розвиток матеріальної бази туризму. Зазначено що в основі класифікації видів туризму лежить мета подорожі, мотиви, які викликають інтерес до певного виду туризму та туристичні ресурси, що використовуються при певних видах туризму.

3. Надано загальну характеристику природних та історико-культурних ресурсів України для розвитку внутрішнього туризму України. Культура України багата своєю історичною спадщиною, а також природними дивами. По всій території країни можна знайти пам'ятники культури України – це і середньовічні замки і культові споруди IX – XIII ст., і місця грандіозних баталій. Один з головних плюсів розвитку внутрішнього туризму в Україні в

тому, що її туристичні напрямки неймовірно різноманітні: тут є гори, моря, різні санаторії, замки й пам'ятники архітектури. Сьогодні практично в усіх областях, навіть там, де немає гір і моря, почали з'являтися туристичні продукти. Попитом серед українських туристів користуються найбільш популярні види туризму: лікувально-оздоровчий, лижний, рекреаційний, водний, етнічний, паломницький, пригодницький.

4. Проаналізовано сучасний стан та фактори впливу на внутрішній туризм в Україні. З початку повномасштабного вторгнення туризм в країні скоротив свою діяльність. Держава опинилася в ситуації військового конфлікту, це відобразилося на психологічному та емоційному стані громадян. Через постійний стрес та перебування у стані напруження, страху та відчаю люди як ніколи потребують можливості хоча б у невеличких радощах знайти відраду та тимчасовий спокій. Внутрішній туризм добре цьому сприяє, допомагає на деякий час переорієнтуватися, відпочити фізично та психоемоційно. Це благотворно впливає на здоров'я та працездатність.

5. Виявлено що, найбільш важливими і значними факторами, що впливають на зміну рівня попиту на туристичному ринку, є такі: загальноекономічні (добробут суспільства й збільшення вільного часу; взаємозв'язок розвитку попиту на ринку туризму та загальноекономічної кон'юнктури); культурні та суспільно-психологічні; соціально-демографічні (вікова структура; структура сім'ї; рівень доходів та освіти населення; співвідношення міського й сільського населення); особистісно-поведінкові.

6. Систематизовано проблеми розвитку внутрішнього туризму в Україні. До найбільш важливих проблем розвитку внутрішнього туризму в Україні віднесено: воєнний стан в Україні, залежність туристичних потоків від наслідків з пандемічними обмеженнями у регіонах України; недостатньо розвинена туристична інфраструктура та постраждала від боєвих дій; відсутнє ознакування і маркування туристичних маршрутів; сезонність в попиті різна і залежить від виду туризму і території його освоєння; не в усіх регіонах України належний стан доріг; відсутність залізничного та

авіасполученням Закарпаття з іншими регіонами країни; безвізовий туризм дозволив українським туристам легше подорожувати Європою; недосконалість надання туристичної інформації; диспропорції у ціновій політиці та якості обслуговування; брак державних інвестицій стримує відновлення туристичної інфраструктури; недостатність державних інвестицій стримує відновлення туристичної інфраструктури; немає ефективного державного регулювання туристичної галузі; бракує туристичних автобусів власного виробництва.

7. Запропоновано перспективи розвитку внутрішнього туризму в Україні. До переліку напрямів розвитку туризму в умовах воєнного стану, зазначеному Державним агентством розвитку туризму в Україні: Створення та розробка «Маршрутів пам'яті»; створення та розробка програми реабілітації учасників війни; «Visit Ukraine in Future» запропоновано додати напрямок – розвиток психологічного туризму.

8. Розроблено новий тур до Карпат «Зустріч із собою». Зазначено, що зараз туризм виступає як спосіб психологічної реабілітації. Програма туру розроблена для туристів, різноманітність екскурсій і розваг робить тур насиченим і привабливим, перевагою туру є поєднання лікувально-оздоровлення, спорту, екскурсійного обслуговування та вільного часу туристів. Тому розроблений тур буде дуже актуальним не тільки в сучасних умовах, але й в майбутньому.

Отже, після завершення війни наша країна має всі шанси стати популярним напрямком для подорожей.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Шелеметьєва Т. В. Розвиток внутрішнього туризму в Україні як об'єкта управління. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 1 (36). С. 164–168.
2. Шелеметьєва Т. В., Трохимець О. І. Подієвий туризм як складовий розвитку внутрішнього туризму в Україні. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2021. № 6. С. 105–110.
3. Графська О., Підвальна О., Боднарчук Х. Перспективи розвитку внутрішнього туризму в умовах пандемії COVID-19. *Економіка та суспільство*. (25). URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/306> (дата звернення: 05.03.2023).
4. Зарубіна А., Онойко Ю., Щербатюк Н. Сучасні тенденції розвитку внутрішнього туризму. *Економіка та суспільство*. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2227> (дата звернення: 05.03.2023).
5. Редько К. Ю., Фурс О. С. Основні тенденції розвитку туризму в Україні. URL : <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/216338> (дата звернення: 05.03.2023).
6. Кацемір Я. В. Соціально-економічні чинники розвитку внутрішнього туризму в Україні. URL : http://bses.in.ua/journals/2020/52_2_2020/3.pdf (дата звернення: 05.03.2023).
7. Seryogin O. S. Safety of tourist transportation by rail transport as a key competence of professionals. *Інноваційні технології при підготовці фахівців транспортної галузі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Біла Церква, 30 вересня 2021 р.
8. Кифяк В. Ф. Організація туризму: навч. посіб. Чернівці : Книги – XXI, 2008. 344 с.
9. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р. Дата

оновлення: 04.11.2018. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>
(дата звернення: 20.03.2023).

10. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії. 1997. 86 с.
11. Губанова О., Шуптар-Поривасва Н., Андрущенко О. Стимулювання туристичної діяльності в умовах коронавірусної кризи. *Таврійський науковий вісник*. 2021. № 5. С. 16–23.
12. Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму. Наук. навч. видання. Київ : КУТЕП, 2008. 825 с.
13. Кукліна Т. С., Зайцева В. М. Сучасний стан розвитку туризму в Україні. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. № 27. С.150–155.
14. Бондаренко М. П. Теретичні засади розвитку індустрії туризму. *Економічний часопис ХХІ*. 2012. № 3. С. 19–22.
15. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.
16. Афанасенко І. Д. Туризм та реформування економіки. *Праці Академії туризму*. 1995. № 1. С. 53–67.
17. Шелеметьєва Т. В. Теоретичні та прикладні аспекти управління розвитком туризму в Україні : монографія. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2019. 356 с.
18. Шимановська-Діанич Л. М. Управління розвитком персоналу організації: теорія і практика : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2012. 462 с.
19. Погорелов Ю. С. Категорія розвитку та її експленарний базис. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2012. Вип. 27. Т. 1. С. 30–34.
20. Савченко В. Ф., Стойко С. О. Роль держави у розвитку туристичної індустрії України. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2013. № 1 (17). С. 9–15.
21. Кіптенко В. М. Менеджмент туризму : підручник. Київ : Знання, 2010. 502 с.
22. Шелеметьєва Т. В. SWOT-аналіз як дієвий інструмент процесу

управління розвитком туризму в Україні. *Інтелект XXI*. 2018. Вип. 6. С. 110–113.

23. Основні види туризму та їх характеристика. URL : <https://tourkazka.com/osnovni-vydy-turyzmu-ta-yikh-kharakterystyka/> (дата звернення: 15.03.2023).

24. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18 листопада 2003 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-15#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

25. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці : Книги-XXI, 2003. 300 с.

26. Мальська М. П., Худо В. В., Цибух В. І. Основи туристичного бізнесу: навч. посіб. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 360 с.

27. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Київ : Альтерпрес, 2002. 436 с.

28. Панкова Є. В. Туристичне краєзнавство: навч. посіб. Київ : Альтерпрес, 2003. 352 с.

29. Заставний Ф. Д. Географія України. Львів, 1994. 472 с.

30. Савранчук Л.А., Явкін В.К., Ясенчук В.І. Рекреалогія : письмові консультації. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т.,. 2009. 92 с.

31. Асканія-Нова. URL : <https://7chudes.in.ua/nominaciyi/askaniya-pova-2/> (дата звернення: 02.04.2023).

32. Офіційний сайт «Шацький національний природний парк». Про парк. URL : <http://shpark.com.ua/> (дата звернення: 02.04.2023).

33. Офіційний сайт дендропарк «Олександрія». URL : <https://www.alexandria-park.com.ua/> (дата звернення: 02.04.2023).

34. Офіційний сайт парк «Софіївка». URL : <https://www.sofievka.org/park/> (дата звернення: 02.04.2023).

35. Support to nature protected areas. URL : <http://snpa.in.ua/gorgany-nature-reserve/> (дата звернення: 02.04.2023).

36. Світова спадщина ЮНЕСКО. Україна-Русь. 2013. URL :

http://www.ukrainerus.kiev.ua/ru/guide_around_ukraine/unesco_travel_guide.html
(дата звернення: 02.04.2023).

37. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 02.04.2023).

38. Кількість внутрішніх туристів в Україні в травні-серпні 2020 року зменшилася на 17% – «Київстар». URL : <https://ua.interfax.com.ua/news/telecom/694086.html> (дата звернення: 02.04.2023).

39. Фролова В. Ю. SWOT-аналіз конкурентоспроможності туристичного ринку України. URL : http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/10_6.pdf (дата звернення: 02.04.2023).

40. Шеленко Д. І., Смушак М. В. Стратегічне управління в системі економічних відносин. URL : file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/ecupark_2012_9_37.pdf (дата звернення: 02.04.2023).

41. Фролова В. Ю. SWOT-аналіз конкурентоспроможності туристичного ринку України. URL : http://old.bumib.edu.ua/sites/default/files/visnyk/10_6.pdf (дата звернення: 02.04.2023).

42. Розвиток гірськолижного курорту «Буковель» у Карпатському регіоні. URL : http://eprints.kname.edu.ua/49497/1/ilovepdf_com-8-9.pdf (дата звернення: 02.04.2023).

43. У ДАРТ назвали напрямки розвитку внутрішнього туризму у 2022 році. URL : <https://lowcost.ua/tourism-in-ukraine-2022/> (дата звернення: 02.04.2023).

44. Цьохла С. Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Экономика и управление»*. 2009. Т. 22 (61). № 2. С.

373–380.

45. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінет Міністрів України від 16.03.2017 № 168-р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#n9> (дата звернення: 02.04.2023).

46. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на 2016–2020 роки. URL : <https://www.knteu.kiev.ua/file/NjY4NQ==/e1227acdf34bb4a1da39d384139b9d7a.pdf> (дата звернення: 02.04.2023).

47. Gürel ÇETİN, Sevinç GÖKTEPE. COVID-19 pandemisinin turizm endüstrisi üzerindeki etkileri. URL : <https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/book/covid-19-pandemisinin-ekonomik-toplumsal-ve-siyasal-etkileri/chapter/pandemi-doneminde-calisma-ekonomik-kaygilar-dijitallesme-ve-verimlilik> (дата звернення: 02.04.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Туристичні потоки України, осіб

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, – усього ³	У тому числі		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2000	2013998	377871	285353	1350774
2001	2175090	416186	271281	1487623
2002	2265317	417729	302632	1544956
2003	2856983	590641	344332	1922010
2004	1890370	436311	441798	1012261
2005	1825649	326389	566942	932318
2006	2206498	299125	868228	1039145
2007	2863820	372455	336049	2155316
2008	3041655	372752	1282023	1386880
2009	2290097	282287	913640	1094170
2010	2280757	335835	1295623	649299
2011	2199977	234271	1250068	715638
2012	3000696	270064	1956662	773970
2013	3454316	232311	2519390	702615
2014 ¹	2425089	17070	2085273	322746
2015 ¹	2019576	15159	1647390	357027
2016 ¹	2549606	35071	2060974	453561
2017 ¹	2806426	39605	2289854	476967
2018 ¹	4557447	75945	4024703	456799
2019 ¹	6132097	86840	5524866	520391
2020 ¹	2360278	11964	2125702	222612

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

² Включно з одноденними відвідувачами (за даними Адміністрації Держприкордонслужби України).

³ 2000–2010 рр. – за даними Міністерства інфраструктури України, з 2011 р. – за даними Держстату України.

Додаток Б

Програма туру «Зустріч із собою»

Час	Програма
1	2
1-й день	
6:00 – 12:00	прибуття в м. Київ. Трансфер: залізничний вокзал / аеропорт – ROYAL glamping.
8:00 – 14:00	поселення в ROYAL glamping та оглядова екскурсія по території ROYAL glamping.
14:30	вільний час.
18:00 – 22.00	вечір знайомство, вечеря та вечір у костра.
2-й день	
07:30	практика йоги.
9:00	сніданок.
10:45	бесіда з психологом, завдання від психолога.
14:00	обід.
15:30	сплав на байдарці або SUP Surfing.
18:40	вечеря.
Вільний час.	
3-й день	
07:10	практика йоги.
08:30	сніданок.
09:30	виселення з ROYAL glamping.
11:00	відвідування Києво-Печерської Лаври.
14:00	обід, ресторані «Мама, я дома!».
15:00	відвідування резиденції Межигір'я та прогулянка на велосипеді.
18:40	вечеря, ресторані «МАМА МАНАНА».
Вільний час, переїзд на поїзді в 21:08 029К Київ – Мукачево.	
4-й день	
8:05	приїзд в Мукачево, трансфер: залізничний вокзал – санаторії «Кришталеве джерело».
8:45	поселення в санаторії «Кришталеве джерело».
09:00	сніданок.
13:00	бесіда з психологом, завдання від психолога.
14:00	обід.
15:00	СПА- процедури.
18:30	вечеря.
Вільний час.	

Продовження Додатка Б

1	2
5-й день	
07:30	практика йоги
9:00	сніданок
09:45	відвідування замків: палац Шенборна, замок Сент-Міклош
12:30	відвідування замку Паланок та дегустаційної зали «Пивниця Ракоці»
14:00	обід, ресторан «Порядний Газда»
18:40	вечеря
Вільний час	
6-й день	
07:30	практика йоги
8:30	сніданок
09:45	бесіда з психологом, завдання від психолога
10:45	майстер-клас гончарства
14:00	обід
15:30	лікувальні процедури
18:40	вечеря
Вільний час	
7-й день	
07:30	практика йоги
9:00	сніданок
10:45	Прогулянка по дендропарку «Березинка»
14:00	обід, Chizay Мала Гора
15:30	відвідування ферми «Карпатський буйвіл»
16:30	Виноградівський замок (Замок Канків)
18:30	Відвідування дегустаційного винного підвалу легендарного винороба Закарпаття Івана Урсти
Вільний час.	
8-й день	
07:30	практика йоги
8:30	сніданок
09:45	бесіда з психологом, завдання від психолога
10:45	лікувальні процедури
14:00	обід
15:30	велопогулянка до водоспаду Вовчий
17:00	СПА- процедури
18:40	вечеря від повара
Вільний час.	
9-й день	

Продовження Додатка Б

1	2
07:30 – 18:30	підйом на вершину Говерла (сніданок, обід включено)
18:40	вечеря
Вільний час	
10-й день	
07:30	практика йоги
9:00	сніданок
10:45	лікувальні процедури
14:00	обід
15:30	бесіда з психологом
16: 30	вільний час
18:00	прощальна вечоринка